

WWW.JN.BG

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРЕДЊУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ
УПРАВИ
КР.-СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XI СВЕСКА

У БЕОГРАДУ 15. ЈУНА 1885.

ГОДИНА VI

ИЗАСЛАНИЦИ НА ИСПИТЕ ЗРЕЛОСТИ

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

одређени су да као изасланици министрови присуствују при испитима зрелости ове школске године:

1. У београдској гимназији: <i>Јован Турман</i>, професор Велике школе. 2. У нишкој гимназији и нишкој учитељској школи (при овој последњој и годишњим испитима): <i>Светислав Вуловић</i>, професор Велике школе.	3. У гимназији крагујевачкој: <i>Јован Жујовић</i>, професор Велике школе. 4. У београдској реалци: <i>Милан Андоновић</i>, професор Велике школе.

ПОСТАВЉЕЊЕ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

постављени су за овогодишње надзорнике основних школа:

1. За округ алексиначки и књажевачки: <i>Илија Милковић</i>, учитељ у Петровцу. 2. За варош Београд: <i>Живојин П. Симић</i>, секретар министарства просвете и црквених послова и <i>Милован Маринковић</i>, професор I ниже гимназије београдске. 3. За округ београдски: <i>Јован Миодраговић</i>, супленат београдске гимназије. 4. За округ ваљевски: <i>Борислав Тодоровић</i>, професор београдске учитељске школе. 5. За округ врањски: <i>Стеван Чутурило</i>, учитељ крагујевачке гимназије. 6. За округ јагодински: <i>Аћин Пивљаковић</i>, директор јагодинске ниже гимназије. 7. За округ крагујевачки: <i>Димитрије Јосифић</i>, професор београдске учитељске школе. 8. За варош Крагујевац: <i>Живојин П. Симић</i>, секретар министарства просвете и црквених послова.	9. За округ крајински (без вароши Неговина): <i>Јеврем Илић</i>, професор богословије. 10. За округ крушевачки: <i>Иван Дамњановић</i>, професор I београдске ниже гимназије. 11. За округ нишки (без Ниша): <i>Јанићије Поповић</i>, професор крушевачке ниже гимназије. 12. За варош Ниш: <i>Емилијан Берберовић</i>, професор крагујевачке гимназије. 13. За округ пиротски: <i>Момчило Иванић</i>, професор београдске реалке. 14. За округ подрински: <i>Милан Зарић</i>, супленат ваљевске ниже гимназије. 15. За срезове: пожаревачки, моравски и млавски, округа пожаревачког: <i>Јаксим Ст. Марковић</i>, писар министарства просвете и црквених послова.

16. За срезове: голубачки, рамски, звиждски и хомољски, округа пожаревачког: *Владимир Карић*, професор београдске гимназије.

17. За варош Пожаревац: *Милош Давидовић*, директор смедеревске ниже гимназије.

18. За варош Прокупље: *Михаило Марковић*, директор нишке гимназије.

19. За округ руднички: *Михаило Милошевић*, учитељ у Краљеву.

20. За округ смедеревски: *Михаило Банић*, професор пожаревачке ниже гимназије.

21. За округ ђупријски: *Лука Лазаревић*, професор пожаревачке ниже гимназије.

22. За округ ужички: *Миленко Марковић*, секретар министарства просвете и црквених послова.

23. За округ црноречки и за варош Неготин: *Јован Митровић*, директор зајечарске ниже гимназије.

24. За округ чачански: *Светозар Марковић*, професор II београдске ниже гимназије.

25. За округ шабачки: *Живко Поповић*, професор београдске гимназије.

26. За округ топлички (без Прокупља): *Стеван Чуцурило*, учитељ крагујевачке гимназије.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК ССЛХХVI

8. Маја 1885. год. у Београду

Били су: потпредседник архимандрит *Н. Дукић*
редовни чланови: *Ј. Пецић*, *Свет. Вуловић*, *Драг. С. Милутиновић*, *Љ. Ковачевић*, *Б. Козарац*, *Ј. Илић*;
ванредни чланови: *Тод. Мијушковић*, *Јован Ђорђевић*, *Петар Живковић*, *др. В. Бакић*, *Борислав Тодоровић*, *Жив. Поповић*, *Лазар Обрадовић*.

Пословођа *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је, примљен и потписан записник 275. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 27. о. м., ПБр. 4429., којим се шаље Главном Просветном Савету дело „Гајење мале деце“ преведено од Др. Драге Љочић, с тим, да му Савет изволи дати своје мишљење о томе, би ли се могла откунити по цени у писму означеној и на коју би се цел могла употребити.

Одлучено да се да на оцену г. Мил. Марковићу, те да он дело с педагошке стране прегледа и Савету о томе реферује.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 8. о. м., ПБр. 4496., којим се шаље Главном Просветном Савету „Француска синтакса“ од безименог писца као други део Француске Граматике, која је

раније усвојена и позива Савет да му изволи дати своје мишљење о овоме делу т. ј. може ли се оно према наставном програму откупити и штампати о државном трошку и колику би награду ваљало одредити писцу за труд. — Уз дело прилаже се спроводно писмо безименог писца, у коме се ближе објашњава начин израде овога дела и саопштава и главни преглед дела.

Одлучено: да се дело заједно са писмом упуту на преглед и оцену г. Свет. Вуловићу и г. Живку Поповићу.

IV

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 8. о. м., ПБр. 4333., којим се шаље Главном Просветном Савету дело у рукопису „Граматичица за III разред основне школе“ од Николе Тодоровића, учитеља, с тим, да му Савет изволи дати своје мишљење о томе, може ли се ово дело штампати о државном трошку као учебник за ђаке III разреда основне школе и ако може, колику би награду ваљало дати писцу за труд.

Одлучено: да се дело да на преглед и оцену г. Дим. Јовићу.

V

Прочитан је реферат г. Дим. С. Јовановића, професора београдске гимназије, о другом поправљеном и попуњеном издању „Животописа најновије српске историје“ од г. Ј. Ст. Марковића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам и друго поправљено и допуњено издање „Животописа најновије српске историје“ г. Јок. Марковића, и част ми је да у прилог овога поменем ово:

Ова се књига разликује од прве не само изменом појава, којима је ваљало позајмити карактер према примедбама моје прве оцене но и променом реда и употребом нових биографија, по захтевима сталнога програма. Тако је познати циклус животописа прве књиге у главном овако промењен: Место знатних људи крагујевачког, заузели су представници београдског округа, ужички је заменио смедеревски, а крагујевачки београдски и т. д.

Ради те измене и да не би било честог понављања у биографском причању, писац је осетио потребу, да у првом угледном, а новом чланку под насловом: „Устанак на Дахије (1804. г.)“ прикаже прошлост српског народа у кратким цртама, задржавши се мало дуже на влади турској и дахијама, и то све не износи више од три листа. Руднички је округ добио још *Арсенија Лому*, а нове су биографије и оне игумана *Пајсија* и *Хаџи-Мелентија Стефановића*. Њихна је грађа такође умешно изведена.

Могло би се замерити писцу, што и у овом издању *Танаско Рајић* не би увршћен у ред првака крагујевачког округа, но остаде усамљен међу представницима ужичког и рудничког, кад би овој књижици био задатак да послужи као ђачка књига; али она је намењена да буде помоћница наставницима при предавањима, и они могу према нахођењу и потреби да чине избор какав хоће, служећи се њоме.

Исправке су у опште извршене према реферату. Језикословних погрешака је нестало, и ако је која штампарска остала од малог је значаја.

Мислим да ову књижицу може примити Главни Просветни Савет као ручну књигу при настави из Географије и Историје у основној школи.

18. Марта 1885. године,
Београд.

Дим. С. Јовановић
професор.

Пошто су све поправке извршене у II издању, по ранијим примедбама референтовим, то је Савет одлучио: да се г. министар просвете извести, да су све поправке извршене које је раније тражио Главни Просветни Савет.

Референту је одређен хонорар од 40 динара за труд.

VI

Прочитани су реферати г.г. *Стевана Давидовића* и *Јоксима Ст. Марковића* по делу „Популарна Геометрија за ученике основних и средњих школа“ од Димитрија П. Петковића, учитеља цртања у чачанској нижој гимназији.

Ти реферати гласе:

I

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет умолио ме је да прегледам „Популарну Геометрију“ од Димитрија П. Петковића, и да кажем Савету своје мишљење како о тачности дела, тако и да ли одговара оним школама којима се намењује и може ли бити учебник.

Пошто сам прегледао поменуту Геометрију, част ми је казати Главном Просветном Савету моје мишљење о њој.

„Популарна Геометрија“ г. Димитрија П. Петковића пуна је Површног тумачења и погрешака таквих, из којих се види да ни самом писцу нису познате ни основне геометријске истине. Довољно ће бити да наведем неке крупније погрешке, па ће се видети да је моје тврђење истинито. Ево тих погрешака:

1. „Французи су измерили меридијан наше земље и поделили га на 10,000.000 једнаких делова. Један такови део зове се метар.“

Метар није 10,000.000-ти део меридијана, него 40,000.000-ти део.

2. „Оштар је угао половина од правога, сл. 34. састављен из једне косе АВ и једне хоризонталне црте АЕ, а садржи 45° степени.“

Сваки угао који је мањи од правога зове се оштар, а не само половина од правога угла.

3. „Кад се оба крака једног угла, сл. 52. и 53., продуже преко темена С онда добијамо четири оштра угла А, О, N, М, сл. 54., који су због свог заједничког темена једнаки.“

Не добијају се четири оштра угла, него два оштра а два тупа угла; оштри углави

једнаки су међу собом, а тако исто и тупи, али не за то што имају заједничко теме.

4. И ако је писац сам казао да се величина неког угла не мери по дужини његових кракова, него по њиховом међусобном одступању, ипак он прави разлику између подударних и подобних углова, називајући подударним углима оне који су не само једнаки, но су им и краци једжаки, а подобне оне углове који су једнаки, али су краци једног угла краћи или дужи од кракова другог. Да заиста овако мисли г. Д. Петковић, види се из одсека: „конструирање подобних и подударних углова.“

5. У одсеку о „конструирању подобних углова“ има једно место које издаје г. Петковића, да не зна ни Питагорино правило. То је задак у сл. 68., где писац хоће да нацрта један прав угао, коме ће ду (?), краци АВС бити дугачки по 3, а отвор шестара од В до С четири метара. Види се пре свега да писац не разуме оно правило, да величина неког угла не зависи од дужине његових кракова (које је сам написао на 12. страни), јер иначе не би прописивао дужину крацима правог угла; а што прописује још и то, да линија ВС (хипотенуза правоуглог троугла АВС у сл. 68.) буде дугачка 4 метра, то је знак да не зна Питагорино правило: јер хипотенуза правоуглог троугла чије су катете дугачке по 3м, не може бити 4м него $(\sqrt{18})^m$. Према томе, кад бисмо нацртали троугао тако да две стране буду дугачке по 3м, а трећа страна 4м, угао спрам ове треће стране не би био прав и за то је конструкција у сл. 68. погрешна.

6. Тумачећи конструкцију у сл. 111., писац вели: „за тим треба узети у шестар дужину (висину) АС и т. д.“

И ово је погрешно, јер АС није висина троугла АВС, но страна његова.

7. Ромб је погрешно протумачен као „развучен квадрат.“

8. На слици 17. нацртан је паралелограм АСВf, који је дијагоналом АВ подељен на два подударна троугла, и јасно је да према томе мора бити $Cd = fE$, а г. Петковић је на сл. 187. написао да је $Cd = 40$, а $Ef = 39$, што је очевидно погрешно.

9. Г. Петковић не зна, шта је катета, а шта хипотенуза. То се види из тумачења

сл. 95., 111., 114., 117., 118., 119., 122., 123. и 126., где су нацртани разнострани, *косоугли* троугли, па ипак помиње писац њихове катете и хипотенузе.

10. Из одсека „о израчунавању троуглове површине“ види се да писац не зна ни то, да свака троуглова страна може бити основаца, и да се према томе троуглова површина може израчунати, кад се ма која његова страна помножи управним одстојањем њеним од супротног јој темена, на тај производ подели бројем 2. То се види из ових речи пишчевих: „Код правоугла сл. 124. и 125. (хтео је рећи: правоуглог троугла) не смемо се служити ни са којом од означених отвјесана ВС и Еd, јер би тиме грдне погрешке имали, већ морамо узети основицу АВ и вертикалну катету Вd, па помножити једно с другим и поделити с бројем 2.“

Пре свега. линије dЕ у сл. 124. и 125. не стоје управно према АВ, а друго, висином ВС, која стоји управно према хипотенузи Ad, смемо се служити. Треба само ту висину ВС помножити оном страном, према којој она управна стоји — и тај производ поделити бројем 2.

11. Пред примерима о израчунавању троуглове површине стоји ова веома заговетна напомена: „Кад когод захтева да му израчунамо површину ма чега било, мора нам показати и границе слике, т. ј. дужину основице и висину катета. Кад то дознамо ми ћемо најпре по датој мери нацртати троугао и обележити по њему те мере као што је то учињено овде на сл. 124., 125. и 126., па тек онда тражити отвјесну, иначе без отвјесне ништа се неће постићи, а ево доказа:

Мајстор погоди да калдрмише једну троугалну овлију, која има са стране по 6 метара. Колико је ту квадратне површине (не може да се знаће). Тако се исто не може знаћи квадратна површина баш и ако се троугао по мери и лепо нацрта, само ако нема отвјесне.“ А што је још чудније, тај исти задатак, за који вели писац да се не може решити, израђен је — и ако је приближно — у четвртом задатку.

12. Говорећи о дељењу кружне линије на четири једнака дела, писац вели: „Кружну линију можемо поделити на четири дела кад број 360 са 4 поделимо ($360 : 4 = 90$), па

тај количник од 90° степени узмемо у шестар и њиме пресечемо кружну линију на четири једнака дела, сл. 263.“

Пре свега, кад се број 360 подели бројем 4, онда је количник опет апсолутан број 90, а не 90 степени. Дељењем бројева не добијају се степени. Писац је хтео рећи да треба наћи четврти део од 360 степени, па тетиву тог лука, који је четврти део кружног обима, пренети четири пута на периферију.

13. Прелазећи даље на дељење кружног обима на 5, 6, и т. д. једнаких делова, писац греша при конструисању правилног дванаестougла, јер каже да треба узети половину полупречника, па пренети дванаест пута.

Страна правилног дванаестougла већа је од пола полупречника описаног круга.

14. Мало даље тврди писац ово: „Круг се не да делити на више од 12 делова, јер ако га поделимо на више од 12 делова, па те делове спојимо, ми ћемо добити кружну линију а не углове које тражимо“, а већ две стране даље стоји ово: „Ради удеснијег мерења лукова и кругова, кружна се линија дели на 360 једнаких делова, који се зову лукови или степени.“

Прво је тврдио да се кружна линија не може поделити на више од 12 делова, а за тим да се ипак дели на 360 делова.

15. Говорећи о дељењу степена на минуте и минута на секунде, писац је заборавио рећи на колико се минута дели степен, а на колико секунда минута?!

16. Лудолфов број писац погрешно назива Рудолфовим бројем.

17. При ректификацији кружне линије вели писац да се периферија бележи са R , а одмах за тим: „дужина периферије бележи се са $4R = 360^\circ$.“

Требало је да писац још у почетку свога дела одмах после мера за дужину говори о мерењу углова, лукова и о њиховом узајамном одношају, па је требало казати да се лукови мере двојачко: кад им се мери апсолутна дужина, или кад се испита колико се пута у датом луку садржи други, који нам служи као јединица. Да је писац све ово урадио, било би јасно зашто је кружна периферија $R = 2r\pi$ (апсолутна дужина), и зашто свака кружна периферија броји 360 (лучних) степени.

18. Правило за израчунавање кружног обима поставио је писац добро. Но примењујући ово правило на неколико задатака, писац је показао да нема ни појма о рачунима ове врсте. Он вели ово: „ако је пречник дугачак $6'$ (то значи по пишчевом мишљењу 6 минута) периферија његовог круга: $6 \times 3.14 = 18' 84''$ дугачка.

Ако је пречник дугачак $3'$, обим је дугачак $3 \times 3.14 = 9' 42''$.

Ако је пречник дугачак $7'$, обим је дугачак $7 \times 3.14 = 22' 38''$ и т. д.

Писац мери дакле дужину мером, којом се мере углови, што је очевидан апсурд. На трећем примеру види се да писац не уме да рачуна са десетним разломцима, јер вели да је $7' \times 3.14 = 21.98' = 22' 38''$ (?).

Оних $0.98'$ претворио је писац у $1' 38''$, што не може бити!

И тако је г. писац нашао да је кружна периферија час $9' 42''$, час $22' 38''$, час $28' 26''$, а час $360''$. (?!)

19. Прелазећи на елипсу, коју писац погрешно зове „овал“, показује да ни сам не зна шта је елипса, јер је на сл. 289. и 290. нацртао јајасте линије, па и за њих каже да су елипсе.

20. За површину елипсе вели г. Петковић да се налази „кад се половина производа из обе осовине помножи бројем 3.14 “; а то није истина. јер се површина елипсе налази кад се четврти део производа из обе осовине помножи бројем 3.14 .

Да је г. Петковићево правило погрешно могао је и он сам видети одмах на првом примеру, где је нашао да је површина елипсе чије су осовине 8 и 4: 50.24 , док је међу тим површина око елипсе описаног правоугаоника, која мора бити већа од елипсине површине само 32.

Према овако погрешним појмовима пишчевим о планиметрији, може се мислити, каквих погрешака има у стереометријском делу његове „Популарне Геометрије.“ Његова су популарна тумачења у Стереометрији веома смешна: „Тело се зове свака ствар, која има дужину, ширину и дебљину, као што је нож, грабуља, сикира, степенице, вила, чешаљ, срп, маљница, маказе, фењер, цезва, равњача, кофа, шафољ, бакрач, жир, шоља, кафез, канта, чирак, свећа, бокал, лампа,

шешир, воденица, нарђиле, кревет (гвоздени и дрвени), амрел, јабука, крушка, астал (стол), столица, дивит, песчаоница, тестија, крчаг, чаша“; а што је још смешније, г. Петковић нам је и нацртао све ове предмете.

Далеко би ме одвело кад бих сам побројао све погрешке, којих има скоро на свакој страни. Хоћу само још да напоменем, да писцу нису позната ни правила по којима се алгебарске операције, извршене на једној страни једначине, морају извршити и на другој. То се незнање види скоро на сваком примеру, н. пр.

$$30 \times 3 = 90 \times 4, \text{ или}$$

$$3 + 3 = 6 + 3 = 9 \times 6 = 54, \text{ или}$$

$$4 + 5 = 9 + 8 = 17 \times 10 = 170, \text{ или}$$

$$8 \times 4 = 32 : 3 = 16 \times 3 = 48, \text{ или}$$

$$10 \times 10 = 100 \times 10 = 1000 \text{ и т. д.}$$

Код овако крупних махна и безбројно многих погрешака, мислим да није потребно истицати и друге рђаве стране овога дела. Доста је и ово, па да се види да дело не само не може бити учебник, но да би било срамота за српску књижевност, кад би света угледало.

10. Фебруара 1885.

у Београду.

СТЕВАН ДАВИДОВИЋ
професор

II

Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело: „Популарна Геометрија за ученике основних и средњих зграда,“ које је израдио г. Димитрије Петковић.

У своме писму, којим је ово своје дело спровео г. министру, писац вели, како ће се овим његовим делом користити не само ученици основних и средњих школа већ чак и они, који само „знају читати и писати.“ У томе истој писму он помиње, како је се држао начела: „од познатог непознатоме,“ при изради овога свога дела. Шта је писац с овим хтео рећи не знам. Изгледа да би се, по горе изреченом принципу, могло почети у Алгебри са једначинама и извлачењем кубног и квадратног корена; или да неко у Геометрији не почиње рад са тачком, лини-

јама, угловима и т. д. па иде даље, већ да се може и обратно радити. Одиста је врло смешно, кад неко један принципа научни примени онде, где му ни мало места нема!

Мој цосао у прегледању овога дела може се у главном свести на методску израду и на тачност у језику. Што се тиче научне стране, за то је одређен референт, који је компетентнији од мене. С тога и узимам слободу обратити пажњу Просветног Савета на метод и језик у овоме делу, а осем тога споменућу и неке погрешке, које се односе на саму науку.

I Метод.

1. *Оштри поглед.* Кад се пише књига за децу основне школе или децу најнижих разреда гимназија, као што је Геометрија која ми је на оцену дата; онда се она мора израдити по једном извесном плану. Ту се на првом месту морају узети у обзир године узраста оних ученика за које се књига пише. На другом месту мора се узети у вид духовни развитак ученика, као веома важна околност. Према ове две чињенице, узрасту и духовном развитуку ученика, удешава се после све, што се у књизи урадити има. Према овоме се после удешава распоред и количина материјала, начин исказивања научних истина, мери се свака и најмања мисао која у књигу улази, па чак се пази и на сваку поједну реч. Свака мисао и свака реченица мора бити јасна и употребљена на своме месту. Написати једно научно дело веома је тешка ствар; али и популарисати неку грану науке није ни мало лака ствар. Ово нарочито вреди за Математику у опште, и Геометрију посебнице на коју се у школама виче као на врло тешку науку. Било је људи који су тврдили, да су за постигнуће успеха у геометријској настави потребне особите главе, ишчитани духови и урођени таленти. У томе се ишло чак дотле, да је неко рекао: „Песници и математичари морају се родити.“ Међу тим то се мишљење није потврдило и показало се да за разумевање геометријских истина није нужан никакав ђеније. Исто тако као што милијуни људи, који немају никаквог поетског дара, читају и разумеју најславнија поетска дела, могу читати, разумети и упамтити геометријске истине, а да за то

немају неке урођене способности. Геометрију као и сваку другу науку може учити и из-учити сваки човек, који има нормално душевно здравље, само што неком треба више времена и духовног напрезања да појми и упамти неку геометријску истину а неком опет мање. У томе је у главном сва разлика. Па ипак мора се признати, да је Математика и њена грана Геометрија сматрана, а и данас сматра, као тешка наука у школама. Узрок тешкоће лежи у самој методи којом се та наука казује ученицима. С тога молим Главни Просветни Савет, да ме извини, што се упуштам у шире објашњавање, и да ми дозволи да речем коју реч о самом методу, којег се треба држати при предавању Геометрије.

2. *Настава у Геометрији мора бити очигледна.* Само очигледношћу памте се речи, добијају се јасни појмови, схваћа се садржај и вредност онога што се учи. Не може никако друкчије бити, већ је се свака наука морала проучавати очигледним посматрањем и извођењем закључака из тога посматрања. Прво је у некој науци пронађена посматрањем једна истина, за тим друга, трећа итд., док се дошло до ступња на коме данас нека наука стоји. По томе није ни мало неумесно речено, да је „историја неке науке уједно и њена метода.“ Као год у другим наукама, тако је и у Геометрији човештво пошло од посматрања, а одатле је после дошло до појмова. Први људи и први народи, који су што год о Геометрији знали, за цело нису започињали проучавање са правилима нити су се бавили математичким доказима, већ су почињали са посматрањима, прибирали су искуства и тек одатле су изводили правила а по том су долазили на само доказивање тих правила. Онај исти метод, којим су људи први пут дошли до геометријских истина, потребан је и при предавању Геометрије ученицима основне школе и најнижих разреда гимназије. Тај метод јесте — очигледност.

За што сам се упустио у ове кратке напомене о методу, Савет ће видети из даљих редова овога реферата.

3. *У Геометрији треба употребити развијајући метод.* Све што ученици у Геометрији буду посматрали, морају умети јасно исказати. Наставник мора ученике zgodним

питањима довести на то, да му кажу да су посматрањем некога предмета увидели, а после да из онога, што су посматрањем научили, изведу геометријско правило. Учитељева питања морају бити јасна и кратка и сведена на најмању меру тако, да не падне ни једно питање без кога би се могло бити, па да се сазна суштина онога што се жели научити. — И ово неколико речи спомињем ради тога, што ми је потребно, да после могу исказати једно опште мишљење о писању Геометрије.

4. Из овога што сам доде казао са свим је јасно да *геометријска настава треба да, је практична.* У вишим школама може геометријска настава бити научна, јер се тим начином поред корисног знања задобија и опште образовање или тако звано формално образовање. У нижим школама одступа се од овога принципа и у главном се пази на принцип корисности. Веома је умесно речено: „Корисно је добро, а добро је корисно.“ Тако се и у геометријској настави може рећи, да она треба да је практична за то што је корисна. Практична ће настава бити онда, кад ученик оно што научи из Геометрије може применити и у кући, и у пољу, и у шуми и у индустрији и т. д.

Из овога што сам о методу говорио Главни Просветни Савет може јасно увидети, да би писац Геометрије, која ми је на оцену дата, много боље уредио, да је написао „Упутство за предавање Геометрије.“ Њиме би он много више користио настави него ручном књигом за ђаке, по што се зна да велики део наставника располаже са малом или никаквом спремом из Геометрије. Разуме се да би се и „Упутство“ морало написати по методу, који сам ја напред у главном обележио. Но кад он то већ није учинио, већ је написао ручну књигу за ђаке, онда је ред да и њу разгледамо и да видимо како ју је израдио.

5. На првом месту треба ми да кажем, да је књига израђена без икаквог распореда. У њој нема никаквих одељака, нити има икаквог прегледа. Само у почетку књиге на првој страни писцу се учинило zgodно да код наслова: „Облици у равнини,“ напише римско један (I). После тога није се више нигде сетно да обележи ма каквим знаком бар оне геометријске облике, који долазе у једну

категорију и који се проучавају на једној геометријској основи. И ма да има сила бојја некаквих наслова, исписаних крупним словима, опет они нису обележени никаквим знацима. Међу тим из педагошких обзира са свим је потребно да се књига, која се пише за децу подели на одељке, главе, категорије, лекције или како му драго. Ово је потребно ради лакшег прегледа и памћења. Из Психологије је познато, да се сложенији предмети теже памте од простијих.

Сад да загледамо у коју лекцију у самој књизи:

а) И ако је књига писана за децу, да им се помоћу ње даду појмови о једној науци, опет је писац нашао за потребно, да у почетку књиге, по старом шаблону, каже: шта је Геометрија, како се она дели, и шта се у коме делу изучава. Све је ово противно педагошким појмовима. Без икаквог објашњавања о телу, површинама, линијама и т. д. није потребно било казивати шта је Геометрија и шта је њен задатак.

Да узмем неки јачи пример, из кога ће Просветни Савет јасније видети, са колико је вештине располагао писац ове Геометрије.

б) *Линија*. „Ако се тачка движе (покреће), она оставља траг за собом, траг кога ми зовемо линија или црта.“ — Ово је сав опис о постанку линије, ма да се деца може на много начина преставити шта је линија и то на предметима у школи, у пољу, на друму ит. д.

„Крива је црта дужа између две тачке од праве.“ (Види с. 5) — Ово је са свим јасно! Деца би за цело разумела овако престављање!

Још је црње писац представио шта је непрекидана линија. Он вели овако; „Непрекидана је црта она која означава рад, који се употребио при сликању.“ (Види с. 10.) Па даље: „Сложене црте с. 12 и 13 састављене из тачака и мањих делова опредељују пуноважније црте које су служиле између помоћних црта за постројење какве слике.“ — Ето, оваким језиком говори писац Геометрије за ученике основних школа. Он се надао да деца могу овако исказане дефиниције појмити. Тако он говори и о другим врстама линија. Све му је утрпано једно поред другог и готово једно на друго. Да је писац прочитао кад год ма коју бољу Геометрију, он за цело не би овако писао Геометрију за децу!!

в) *Угао*. Чини ми се да ћу најјасније преставити са колико је невештине, па и неразумевања, израђена ова Геометрија, ако наведем још који пример из самог дела. Ево на прилику како писац казује деци основне школе, шта је угао.

„Кад се две праве црте на једној страни зближавају, а на другој размичу, једна од друге с. 27 онда се оне на зближавајућој страни морају сећи код А. Страна А на којој се ове две црте у с. 27 приближавају једна другој зове се „конвергирајућа“ а она друга где се праве размичу зове се „дивергирајућа.““

То је дефиниција угла за ученике основних школа. Писац се није ни толико сетио да је појам о углу могуће дати ученицима помоћу толиких ствари у природи, и непосредно у школи. Он није умео да упути са неколико примера ученике да на стварима (цирљама, клупи, столу, књизи ит. д.) посматрањем добију појам о углу. За тим да им каже како се угао може и насликати помоћу линија и т. д. — Ево како писац даље говори о разлици међу угловима.

„Прав је угао, једна четврт(ина), од кружне површине ABC . с. 30, 31 и 32 и има 90° степени.“ — Међу тим деца, по књизи пишчевој нису још ништа учили о кругу, нити знају како се круг дели нити шта су степени. Но баш и да оставимо ову недоследност питање је је ли онака дефиниција правог угла јасна за децу основне школе и од куда је изведена? Даље писац овако вели:

„Положени су углови, с једне, и с друге стране, повучене хоризонталне црте AB с. 33 под знаком OE , и имају по $180=360^\circ$.“ Ево овако је писац казао од речи до речи. Ја смем с пуно права тврдити, да овако престављање једне геометријске слике не би могло разумети ни најдаровитије дете основне школе или нижег разреда гимназије!

На овај начин представио је и друге врсте углова. Он управо и нема никаквих објашњења ни доказа за оно што говори, већ просто пише неке магловите, несрпске и неразумљиве дефиниције покрај неких врло немарно израђених сличица, које су утрпане речима и словима тако, да им се не зна крсног имена. (Види *оштар, испушчен, издубљен* угао с. 34, 35 и 36.)

г) *Троугао*. Писац Геометрије за ученике основних школа представља деци, или управо даје им појам о троуглу овим речима: „Слика са три стране окружена зове се троугао, јер садржи три угла.“ — Ја не могу никако да појмим, како је се писац подухватио да пише Геометрију за децу, а овамо није ни мало на чисто са принципима, по којима се пишу књиге за децу. У књигама за децу, после тачности долази јасност. А зар је оно јасно кад се онако каже дефиниција троугла. Овако писане књиге за децу водиле би децу правце у стари, осуђени механизам, у учење на памет без икаква разумевања. Ево још једног примера о томе како се конструишу троуглови.

„Троугао можемо направити кад опишемо основицу АВ сл. 90 на на тачку А метемо шиљати крак шестара, а други крак шестара отворимо до тачке В на шестар накренемо мало на лево, тако, да му се други крак код В мало подигне у вис, и њиме опишемо лук С, за тим пренесемо шиљати крак шестара на други крај основице и метпемо га на тачку В, па одатле пресечемо лук С и добијемо тачку О. Од тачке О спустимо леву косу на тачку А и десну на тачку В. Том смо радњом“ и т. д.

Знам да сам са оваким цитатом досадао Савету, али ми се све чини да би за писца била неправда кад га не бих што верније приказао Савету, па за то молим Савет да ми дозволи да изнесем још коју сличицу из Геометрије за ученике основних школа.

д) *Четвороугао*. Писац почиње своју лекцију о четвороуглу овим речима: „Простор ограничен (заграђен, ограђен, омеђашен) са четири стране зове се четвороугао, јер има четири угла и два пара наспрамних страна.“ Даље писац наставља овако:

„Четвороугли се деле на: правилне и неправилне четвороугле.“

„Правилни су четвороугли: квадрат, правоугаоник, ромб и ромбоид, који се сви једним општим именом зову паралелограми, с тога што су њихове супротне стране свагда међу собом (равноодстојне, равнотекуће, равноодступајуће паралелне)“ — Ове речи под заградом написане су једна испод друге.

За овим писац слика сваку од побројаних фигура и поред слика исписује онако његовски

дефиниције. Морам признати да је се овде писац сетио те је код сваког наслова ставио бројеве један, два ит.д.!! Кад не би било штетно — и за мене и за Просветни Савет трошити време узалуд, онда би било интересантно да овде цитирам како се „квадрат може постројити на 9 разних начина,“ као што писац вели. Али ја држим да би била права дангуба и са свим излишан посао трошити више време на цитирање појединих места из ове књиге и показивати са колико је нејасности, нетачности, и без методског и научног разумевања написана ова књига за ученике основне школе и нижих разреда гимназије. Јер кад бих хтео Савету да прикажем само један десети део оних места из књиге, која не одговарају намењеној цели књиге, онда би се реферат отегао више него што се сад и предвидети може. Писац се истина усудио да у своме сироводном писму вели, да књигу намењује и омладини, која оставља школу и иде на занат, у трговину и т. д., али је у изради књиге тако далеко заостао иза постављене цели, да му се човек мора чудити како је овако лепој својој идеји дао оваку жалосну одећу.

Из оно неколико примера што сам их навео, Савет је могао ласно увидети са колико је методске умешности израђена књига, која ми је на оцену дата, колико у изради има методске очигледности, колико онај метод развејава ум у ученика и колика је практична вредност онаке израде. Више примера нећу наводити, нити ћу Савету одузимати време које може употребити на решење каквог кориснијег питања. Ко хоће да се увери каквих нејасности има у овој књизи, како много има ствари, које су потпуно излишне за основну наставу, а још излишније за практичан живот, тај нека отвори књигу и таквих ће ствари наћи на сваком листу. Ја сам већ казао разлог, ради кога нећу више из књиге наводити цитате.

Остаје ми још да покажем неке погрешке, које се односе на саму науку и на језик.

II Погрешке против науке.

У овом делу свога реферата бићу краћи, по што је други реферат стручњак, и ја се надам, да ће он тачно обележити погрешке у овој књизи, које се односе на саму науку.

У какве погрешке може да западне човек, који се прихвата посла кога ни сам не разуме најзгодније се може видети кад се размотри онај његов рад. Ето на прилику ко би мислио, да писац „Практичне Геометрије“ не зна како је постао метар. Он вели овако:

1. „Французи су измерили меридијан наше земље, и поделили га на 10,000000 једнаких делова. Један такови део зове се метар.“

Ја држим да је мало гимназијских ђака, који не знају да је метар 40,000000 ти део меридијана.

2. „Оштар је угао половина од правог сл. 34, састављен из једне косе АВ и једне хоризонталне прте АЕ и садржи 45° степени.“

Овако тврди писац Геометрије за самоуке, а у ствари сваки угао, који је мањи од правог зове се оштар, а није истина да је само половина од правог угла.

3. „Кад се оба крака једног угла сл. 52, 53 продуже преко темена С. онда добијамо четири оштра, А, О, Н, М, сл. 54 који су због свог заједничког темена једнаки.“

Погрешити се може, али написати оваку погрешку у књизи за децу, и још на овако ситној ствари направити оваку погрешку, то је одиста могло бити само код човека који се латио једнога посла, који ни сам довољно не зна. На горе изложени начин не добијају се 4 оштра, већ два оштра а два тупа угла. Оштри су међу собом једнаки а тако и тупи.

4. Писац приказује слику ромба, па вели да је то „развучени квадрат.“ То је нетачно речено. Баш и кад би биле тачне оне три четири речи, којима се казује, која је фигура ромб, опет оне не би биле довољне за оне читаоце, за које је књига намењена. За њих је потребно да се ромб опише, па тек да се изведе закључак овакав: *ромб је фигура која има четири стране и четири коса угла од који су једнаки они што леже један према другом.*

Оваких погрешака има више и ја сам већ казао разлог ради кога се нећу упуштати у њихово набрајање. Доста је да кажем само то, да писац има на више места и недоследности. Он каже по негде лепо неко правило, а после га у задацима рђаво примени.

III Језик.

Правилан језик у књизи то је прави украс књиге. Ништа није ружније него кад писац неког дела не зна правопис или науку о реченицама свога језика, већ кад стане трпати речи напред, које треба да дођу после, или трпа реченицу главну место споредне. Такво дело биће одвратно и досадно за читање свакоме, који има само од природе навикнуто уво на правилност у говору, па ма оно имало бог зна какве научне вредности.

Писац Геометрије, коју имам на оцени, и сувише је обилат у погрешкама језикословним. Таквих погрешака има он на свакој страни своје књиге. Ево их неколико:

Неналази (*не* треба одвојено). „У разне правце,“ место: у разним правцима; бесконачно (место бесконачно); отвјесна (место одвесна); „осам угла“ (место осам углова); комеђеду (место коме ће); обште (место опште); не правилне (треба спојено); троугала (место троуглова); засе (треба раздвојено); предходно (место претходно); јошт (место још) „зауверити се дали“ итд. итд. Кажем слободно да је ретка страна на којој нема оваких погрешака. Како пак писац исказује своје мисли, и са колико правилности, о томе се Савет може уверити из оних цитата, које сам напред навео. Интерпункције бележи где им никако места није.

Осем тога није објаснио ни један технички израз, а свуда их је употребљавао. У књизи за децу требало је и то учинити.

Због свега, што сам у реферату казао, част ми је предложити Главном Просветном Савету да дело г. Димитрија П. Петковића одбаци, као по све рђаво израђено.

Стојећи на услузи Главном Просветном Савету.

15. Марта 1885. год.
у Београду

Понизан

Јоксим Ст. Марковић,
писар минис. просвете

По мишљењу референата Главни Просветни Савет одлучио је: да се дело г. Дим. П. Петковића одбаци.

Референтима је одређена награда по 40 динара.

VII

Прочитан је реферат г. Мил. Марковића о делу „Јеленче“ — приповедач за децу — од г. Косте Петровића учитеља.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело г. Косте Петровића „Јеленче“ — приповедач за децу — које ми је дато на оцену и част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о истоме.

Цело је дело састављено из чланчића који немају везе међу собом, већ је сваки целина сам за се. Две су оригиналне песме од писца, шест чланака из природе и четири чланка из живота као приче.

Песме су по облику добре и написане су у духу дечијем. Садржини и месту прве песме могло би се што шта замерити. Књига се почиње песмом, којој је наслов „Неваљалац“ и у којој се износи слика поквареног и неваљалог детета. Науком је утврђено, да се у младим годинама васпитања, износе и приказују деци слике и примери из живота прошлости и садашњости, којима се истиче на видик вредноћа, марљивост, савршениство итд., те да се на њих угледа млада душа дечија. Примера покварености и моралне изопачености има и онако довољно у животу, да васпитању није нужде да их нарочито измишља, — особито тако рано. Јаче утиче слика у којој се трудом и радом постаје нешто, но слика у којој се нерадом и поквареношћу постаје ништа. — Истина је, да се на ово није ни до сада бозна колико пазило у дечијој литератури. У колико је ова замерка опште природе и нова ствар, у толико се блаже може узети у односу и на ово „делце“ о коме је реч.

Оних шест чланчића из природних наука сви су сем једног добри и занимљиви. Ни избору ни изради нема се замерити. Популарисани су онако, како је за децу потребно. Писац је доста вешт и добар познавалац природе дечије. Уме лепо да се спусти у круг мисли, погледа и осећања дечијих, а то је најглавније свакоме, ко хоће што за децу да пише. Није му најбоље испао чланак „Куца и Маца“ из јестаственице, где се деца поређењем упознају изближе са овим двома животињама. Пут поређења погођен је добро,

као најзгоднији, али се у поређење помешала нека посматрања сувише засебна, којима није овде место, н. пр. суђења о лепоти и савршенству појединих делова тела ове две животиње и т. д. Но опет за то, што је написан у облику дијалога, где се две сестре препиру. занимљив је за децу и мора да га радо читају.

Још би се местимице код ових 6 чланчића нашла по која ситнија грешка. Тако нпр. у VIII чланку „Земља и Сунце“ пореди се величина земљина са сунцем, па се објашњава врло zgodним примером, али се узима за израз тога посматрања бројни однос од 1 : 1.300.000. У осталом, — кад се очима види стварни однос величине два тела, ма да је бројни израз нејасан и непојаман, није баш тако опасно. И одраслим није никад јасна представа о величини броја 1.300.000. Остале су погрешке незнатне.

Оне друге четири поучне приче нису лоше. Кад човек прве две прочита остаје пасиван без икаквог учешћа. Сазнао је обичну појаву или причу из живота. Друге две: „Два научењака“ и „Права доброта“ пеће се најлакше разумети. Али за то је учитељ да децу упуту у ономе што не разумеју. Основа обема биће да је поетски импровизирана. Прва „Два научењака“ могла се боље извести, да се имала јасна замисао о томе, шта се хоће њоме да објасни и постигне. Ова друга „Права доброта“ по себи је добра прича. Морал је идеално чист изведен из примера живота, али су примери измишљени и има код њих неприродности. Овакав чист и савршен морал, који би се могао изразити реченицом „Ваља чинити добро добра ради, — за то, што је добро“ а не за какву награду која те чека сувише је савршен облик, који не пријања за срце дечије, као кад се уста идеја веже за конкретни пример па се и остави у томе примеру, али се пример научи и запамти. Апстракција ће већ сама по себи издвајати доцније из примера кад јој устребају елементи за сталне норме морала.

И језик и стил у целој су књижици чисти и правилни, осем што има много погрешака штампарских а местимице — истина ређе — има и простачких израза, што би ваљало све исправити. Деца ће увек радо и са интересом читати оваке књижице а имаће фактички и шта научити. Читање оваких књига покретаће

их на самостално мишљење — саморадњу и посматрање, на мотрење појава у ближој и даљој околини. Ову књижицу ђак не може читати, а да не мисли шта чита. Ако и наиђе на што неразумљиво, копкаће га оно што је разумео, да разуме и неразумљиво.

С тога сам слободан препоручити Главном Просветном Савету ову књижицу. Она се може откупити за поклањање ученицима основних школа почев са III р. па на више.

Цену остављам да Главни Просветни Савет сам изволи одредити.

1. Маја 1885 год.
у Београду.

Мил. Марковић
секретар министарства просвете.

Савет је усвојио мишљење референта и одлучио је: да се дело може примити и откупити од писца по цени од 0:30 динара, ради поклањања добрим ђацима о годишњим испитима и то почев са III разредом основне школе па на више.

Референту је одређена награда за преглед 30 динара.

VIII

Прочитан је реферат г. Мил. Марковића о два књижицама „Венац“ и Мали димничар“ које нуди књижара Турчићева на откуп за поклањање добрим ђацима о годишњем испиту.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прочитао сам обе књижице „Венац“ и „Мали димничар“ које су ми дате на оцену и част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о истима.

Обе су књижице преведене са немачког језика. Дечија литература у Немаца, као што је познато, врло је богата. У том богатству има доброга и рђавога. Вештина је учинити добар избор, вешто превести или прерадити оно, што би било за нашу децу и наше прилике и што би у опште имало интереса и васпитне вредности. Ни једно ни друго није овде случај са ове две књижице.

Грађа за обе књижице узета је из неког старинског спахијског живота. Сам живот у породици и на имању спахијском стран је и

неразумљив за децу наше земље у којој нема ни спахија ни спахијука. „Венац“ изгледа као каква бајка. Цела му је садржина измишљена и то не баш женијално. Нити се види место, ни време приче, којом се описују догађаји и прилике неке спахијске породице који сами собом немају чега поучног. Кад човек прочита „Венац“ чини му се да је прочитао какву одлично фантастичну романцу, која се јавља у почетку писане књижевности ове врсте, код некога народа. Сем овога, садржина је „Венцу“ и неприродна. Примери из живота спахијске породице, који се овде описују или су обични или чудновато скројени и измишљени. Што је главно, то је да у њима нема васпитних интереса рад којих се деца књиге и поклањају. Ту ћемо наћи неких рефлексија, естетичких препемагања, изливања питомости срца и дивљења величини божијега промисла и то у стварима и појавима врло блиским и обичним. Није паметно потрзати величину и промисао божијим чим се види какав лептир или круница којег цветка итд. Баш се овим нико не васпитава ни облагорођава. Овака осећања и оваке мисли не приличе деци нити се што год њима постиже пошто не остају саме по себи из унутарњег стања душевног, но су наметнуте силом. А кад се овако вештачки створе, производе размлитављености и отупе човека да може доцније схватати у природи и друштву појаве у којима имаде зајста естетичне лепоте и узвишености и моралног савршенства.

Да су нешто лепше и згодније идеје уткане у примере живота који се овде описује, опет не би била за српску децу књига, у којој се сликају прилике, каквих нема у нашој земље.

„Мали Димничар“ нешто је бољи од „Венца“ бољи у толико у колико је реалнији, јер се у њему прича догађај вероватан и разумљив. Но и он је из спахијског двора. И у њему је као и у „Венцу“ отац спахија а мати спахијница својој рођеној деци. Пример из породичног живота, који се овде описује, засеца у више и богатије кругове у којима се поклањају златни сатови малој деци о рођендану, у којима се свира у гласовир и т. д. Све је то страна за велику већину наше деце. Па и сам „Димничар“ који се овде представља

као честит и узорит дечко, познат је само по већим варошима.

И у „Димничару“ има неприродности као и „Венцу.“ Деци се подмеће да мисле и суде, осећају и говоре неприкладно њиновом добу умнога развића. То им све опет ни мало не стоји лено, јер личе више на „Стармале“ но на обичну природну децу.

Језик у обе књижице није добар у дикцији самој има провинцијализма, који пада јако у очи, јер се у нас сада нигде тако нити говори нити пише. Граматичких погрешака има такође доста. — И кад би све друго на своме месту било, опет, само због језика не би се могла ни у једној школи поклањати оваква књига каква је сад.

С тога сам мишљења да се ни једна од ове две књижице не може употребити за целъ за коју је понуђена.

8. Маја 1885 год.
у Београду.

Мил. МАРКОВИЋ
секретар министарства просвете

Савет усвајајући мишљење референта одлучује: да се обе поменуте књижице одбаце, пошто нису за оно за што се нуде.

Референту је одређено хонорара 4⁰ динара за труд.

IX

Прочитани су реферати г. г. Панге Срећковића и Петра М. Никетића о делу „Карактеристика кнеза Милоша Обреновића“ које је уредио г. Светозар Стојановић.

Реферати гласе:

I

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет упутно је мени књижицу: „Карактеристика кнеза Милоша Обреновића, у приповеткама из његовог живота. Скупио и уредио Светозар Стојадиновић Нови Сад 1884.“ да о њој дадем мњење: „Да ли би је требало у извесном броју екземплара откупити и за коју цел?“

Кад сам прочитао ову књижицу одмах сам видео, да је није писао човек, који познаје наш шумадински свет, нити ондашње његово стање. За тим сам нашао, да писац сувише површно и банално схвата ствари и

тако лакомислено разумева људске односе, како се само може чути у друштву каванских политикаша, који немају ни најмање појма о стварима о којима говоре.

Да наведем онако од реда два става из ове књиге; али ћу пре тога рећи неколико речи.

Ко зна и има најобичније правне појмове, шта је то лична сигурност у једној држави; и ко зна најповршније нашу новију историју и расправљање појмова о личној сигурности, тај се мора или наљутити или се смејати до тлен, док га не заболде трбух, кад прочита на стр. 31 ово: *сигурност личности* била је таква, да су путници волели спавати на чистој зраку *лети*, него бити на преноћишту у каквој хрђавој гостионици.“ Из овога става мора бити изведен закључак, да је највећа сигурност личности у Огњеној земљи где и немају кућа, него спавају на земљи под небом. Даље „Гостионица“ и време владе књаза Милоша не знају за такву раскош, већ се зна за механе и ханове пуне свакојаке нечистоће, а да и не спомињем друге прилике и околности зашто су људи и онда, а и сада спавали и спавају на пољу.

Друго место које ћу навести још је чудноватије. Сваком збиљски наученоме и образованом човеку биће познато, да је на свету било најмање дипломата и политичара; њих човек може на прсте пребројити. Да ко буде политичар захтева се двоје: 1) геније у глави и 2) огромна ерудиција и познавање друштвених наука. Код нас по несрећи увукло се у свет мишљење, да сваки може да политизира, нарочито за чашом вина или пива у кавани. Ти тржишни политичари знаду све на свету. Та зараза политикарења нарочито се код нас увукла од оних људи, чији преци нису окрвавили ни једно нарче ове земљице крвљу окупане, који не могу показати гроба и рећи: овде је погинуо мој отац или брат, или син и т. д. Подобни су политичари и раширили мишљење да је Србија добила све *лагањем*, као што је један покојник и одговорио на питање: Како сте ово извојевали? „лагањем“ он је одговорио. Овакви су политичари и доказивали у „Додатку к објашњењу устава,“ да је српски Dominus directus у Цариграду (1843.).

Мислим, да је доста и овога, па да се поња, да политика није „лагање,“ него ге-

неално схватање тока историјских догађаја и коришћење истим догађајима. Књаз Милош је имао ту генеалну способност, да се користи догађајима и он се њима користио, н. пр. при заузећу шест округа и т. д. Може бити, да је он могао у шали и иначе што рећи, или може бити, да је што подобно могао чути од Живановића или некога другога, који је схваћао политику као *лаж*, али ипак ја сумњам, да је могао Књаз Милош рећи оно, што *мисли* писац ове књижице да је „*дипломација*.“ На стр. 16 прича: „Доглавници Књаз Милоша једаред поведу реч о Метерниховој дипломацији, и онда су *описали* кнеза Милоша, казавши му, да се добро чува Метерниха и његове дипломације, али им је он као из топа (?) одговорио: „Шта да га се чувам, — лажем ја њега, лаже он мене.“ (Скупљач анекдота додаје ово): *Боље и језговитије не може се описати дипломација.*“

Писац дакле мисли, да је дипломација лагање! Међутим он прича на стр. 17 и 18, како је Књаз Милош добио писмо од Метерника, у коме му овај казивао „што би Србија имала, кад би се приклонила Аустрији,“ а кнез Милош питао све своје доглавнике, шта би и како би Метерниху требало одговорити, па кад му је сваки казао, шта би и како би требало одговорити, кнез Милош пресуди овако: „Судим, да ми томе Мехтербаши ништа не одговарамо . . . Кад би се упустили с њим у писмене препирке, он би нас обасуо и затрпао његовим књигама, а можда би којекакве беде и овамо слао, да нас уче и окрећу на своју руку.“

Из овога се види 1) да дипломација није лагање 2) књаз Милош оно није могао рећи, јер да је он држао дипломацију за лагање, он би одговорио Мехтербаши т. ј. лагао би га. Међутим књаз Милош као човек увиђаван доноси у истини генеалну одлуку. И док се он не држао, нико му ништа није могао учинити.

Ова је књига пуна подобних незрелих, шутирих и лакомислених појмова, који су за осуду.

Да је писац само прикупио анекдоте, па били они у истини Књаз Милоша, или били измишљени на рачун књаз Милоша без свога разлагања, имало би места, да се о њима

више прозбори, а овако, како су овде изнесени незаслужују да их прима Просветни Савет. Главне и истините изреке књаз Милоша наш свет у опште зна, дакле и с те стране нема места да Просветни Савет набавља ову књижицу.

Поред овога има речи, које се у нас сасвим употребљавају друкчије, а овде им се даје друкчији значај. Н. пр. Писац хтео је рећи по „бегству“ Карађорђа, а употребио ову реч: „У *збегу* Карађорђевог“ (стр. 1 2). Реч „збет“ значи сасвим нешто друго. Или н. пр. Да убије *неког* Милошевог пријатеља Станоја Главаша. Главаш није *неко* (стр. 6). „Цвет“ на место „рз“ (стр. 9). Није одређено стање 1815 г. (стр. 11). На стр. 16 вели: „клонно се Руса и Турака,“ а Милош с Турцима и радио; или (стр. 51): „*неки* србијански великаши и обогатили гејаци и т. д.!

У опште несам мњења да ову књигу приму Главни Просветни Савет.

професор

Ј. СРЕЉКОВИЋ

II

Главном Просветном Савету

По одредби Главног Просветног Савета, прегледао сам књигу: „*Карактеристика кнеза Милоша Обреновића скупио и уредио Светозар Стојадиновић.*“ и част ми је поднети следеће мњење о њој.

Кад сам ову књижицу добио на оцену зарадовао сам се, јер сам још поодавно и сам мислио, да је већ време, да наша омладина добије једанпут у руке, живот и радове оних људи, који су највише радили на нашем ослобођењу, описате и насликане, онако, као што треба потпуно у сваком погледу, али на жалост та моја радост за мало траја, јер књига којој напред исписах наслов, мало одговара поменутој цели. Јер има:

1. Историјских, истина мало погрешака
2. Што има врло много погрешака у језику, тако, да ће се или наопако разумети или никако и неразумети оно, ште је писац хтео да каже, и што треба да се разуме, и
3. Што је изостављен цео рад и карактерне црте о кнезу Милошу од његовог

рођења до 1813 год. јер је без овог цео рад крњ и непотпун.

Према овом, мњења сам, да се ова књига овака каква је, не може примити за поклон деци док се не би поправила.

6. Маја 1885 г.
Београд.

С поштовањем

ПЕТ. М. НИКЕТИЋ
учитељ

Главни Просветни Савет усваја мишљење референата и одлучује: да се дело као лоше урађено одбаци, јер се не може ни на коју целу откупити.

Референтима је одређено хонорара за труд и то г. Срећковићу 30, а г. Никетићу 20 дин.

X

Прочитан је *извештај г. Петра М. Никетића о таблицама за основну школу*, које израђује фабрика „Zeman et Lisenkolb“ у Пилзену и које су раније дате од Савета г. Никетићу, да их он практичним путем опроба у школи.

Извештај гласи:

Главном Просветном Савету

Испитао сам практичним путем таблице за основну школу, које израђује фабрика „Земан и Лизенколба“ у у Пилзену, а које ми је Главни Просветни Савет на оцену, и испитивање послао, и слободан сам о истима поднети своје мњење.

Добре стране ових таблица јесу:

1. Што је учење писања на њима природније и лакше за децу, јер би прелаз писања са њих на артију ишао много лакше, него са наших црних каменитих таблица.

2. Ове су таблице боље за дечији вид, јер мање уде очима од наших црних таблица.

Рђаве пак стране јесу:

1. Што су од артије, и због тога изложене врло лако квару.

2. Што много скупље стају од наших обичних црних таблица. И

3. Што им је и остали прибор скупљи него наших црних каменитих таблица.

Према овом, мњења сам: да се горње таблице не могу као обавезне за све наше школе примити, али онима, који хоће и могу да их набаве, не треба им то закраћивати.

8. Маја 1885 г.
у Београду.

С поштовањем

ЈЕТ. М. НИКЕТИЋ

По мишљењу референта Главни Просветни Савет одлучно је: да се поменуће таблице не могу примити као обавезне за наше школе, али онима, који хоће и могу да их набаве, не треба то закраћивати.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК ССLXXVII

15. Маја 1885. год. у Београду.

Били су потпредседник архимандрит Н. Душић; редовни чланови: Ј. Пецић, Свет. Вуловић, Драг. С. Милутиновић, др. Лаза Стефановић, Јеврем Илић; ванредни чланови: Јов. Борђевић, Тод. Мијушковић, Ј. Борђевић, Пет. Живковић, Бор. Тодоровић, Ник. Стајевић, Лаз. Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 266. саставка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10 о. м. ПБр. 4409. којим се тражи од Главног Просветног Савета још кандидата за надзорнике основних школа, и напомиње, да се међу кандидате имају уврстити и учитељи основних школа, који су способни и заслужују тако поверење.

Упућено је наставном одбору, да према писму г. Министра просвете састави списак кандидата и донесе у Савету на првом састанку.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11 о. м. ПБр. 4589. којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену „Буквар за српске основне школе“ који је израдио и поднео г. Велимир Павловић учитељ из Гор. Милановца,

Одлучено: да се да сталним референтама за преглед буквара.

IV

Известилац наставног одбора прочитао је листу кандидата за надзорнике средњих школа у овој години.

Листа је примљена без икаквих измена и додата су три нова кандидата, које је кандидовао сам Главни Просветни Савет.

V

Прочитан је цео нацрт наставног програма за немачки језик у средњим школама, који је саставно нарочити одбор.

Пошто је нацрт програма у начелу примљен, повела се реч око тога, да ли да се програм чита тачку по тачку или да се као добар усвоји а да се и не чита.

Са 8 противу 3 одлучено је: да се програм чита и да се претреса тачка по тачка

Отпочело се читање програма за први разред гимназије.

После неколиких поправака примљен је и усвојен програм за I разред.

С тиме је састанак закључен.

САСТАНАК ССЛХХVIII

17. Маја 1885 у Београду.

Били су: председник *Димитрије Нешић*; редовни чланови: *Јосиф Пецић*, *Светислав Вуловић*, *Љубомир Ковачевић*, *Јеврем Илић*; ванредни чланови: *Јефта Борђевић*, *Тодор Мијушковић*, *Јован Борђевић*, *Петар Живковић*, др. *Војислав Бакић*, *Боривоје Тодоровић*, *Никола Стајевић*, *Лазар Обрадовић*.

Пословођа *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је, примљен и потписан записник 277 састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 16 ов. м. ПБр. 4323. којим се шиљу Главном Просветном Савету три прегледа за цртање I, II и III разреда основне школе, које је израдио и поднео г. *Димитрије П. Петковић* учитељ цртања у ча-

чанској нижој гимназији с молбом, да их Главни Просветни Савет изволи прегледати и оценити и дати му своје мишљење о употреби истих у основној школи.

Одлучено: да се прегледи упуте г.г. *Стевану Давидовићу* професору реалке и *Кости Петровићу* учитељу с молбом да их прегледају и оцене и да Савету о њима своје мишљење даду.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 17 ов. м. ПБр. 4759. којим се шиљу Главном Просветном Савету оригиналне сведоџбе г. *Јакова Поповића* учитеља из Станичења за доказ његовог учитељевања у Сјеници с тим, да их Главни Просветни Савет прегледа и оцени и своје му мишљење о томе даде, би ли се могле на основу ових сведоџаба уважити молиоцу г. *Поповићу* године учитељске службе проведене на страни ван Србије.

Одлучено: да наставни одбор те сведоџбе расмотри и оцени и да о њима Савету реферује.

IV

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 17 ов. м. ПБр. 4530. којим се шиље Главном Просветном Савету дело „*Познавање човека и неговање човечијег тела*“ од г. *Љ. Миљковића*, поправљено и боље удешено с тим, да Главни Просветни Савет ово дело прегледа и да своје мишљење о томе: може ли се оно штампати овако поправљено, као друго издање за школску потребу и ако може, колико би ваљало дати награде писцу за извршене поправке.

Како је ово дело недавно штампано о државном трошку за потребу школску по препоруци Главног Просветног Савета, то је Савет, имајући уверења да ово поправљено издање у толико подесније мора бити за школску књигу:

Одлучио је да се дело по усменом реферату г. *Б. Тодоровића* препоручи као добро и да се писцу да по 40 динара од штампаног табака за труд око извршених поправака; али тако, да за пет година нема права више на награду за прештамовање.

V

Извештај наставног одбора прочитао је листу кандидата за надзорнике основних школа, које је г. министар просвете накнадно тражио писмом својим од 10 о. м. ПБр. 4409.

Главни Просветни Савет усвајајући кандидате у листи именоване одлучио је: да се сви предложе г. министру просвете за надзорнике основних школа за ову годину.

VI

Прочитани су реферати г.г. Лазе Р. Јовановића и д-ра Војислава Бакића по делу „Енглеско сточарство, I део Свињче“ од г. Косте Црногорца.

Реферати гласе:

I

Главном Просветном Савету

Прочитавши књигу: „Енглеско сточарство I. Свињче. Историја његових раса; његове особине; гајење и чување у здравом и болесном стању,“ које је дело с немачког пре- радио и у нечем допунио г. Коста Црногорца професор, — част ми је извести Главни Просветни Савет:

да се ова књига, према својој садржини и према обиму и стилу, којим је написана, може препоручити, да се набави за школске књижице, јер је интересна и врло поучна и с теоријске и с практичне стране, те се наставници могу њом послужити у неким предавањима из јестаственице и привреде. Још би се ова књига могла поклањати оним ученицима, који свршавају вишу основну школу или продужену школу.

У случају откупа повећег броја књига г. писац не тражи више од једног динара за један комад; а то је за књигу, која износи више од 11 табака велике 8-ине и има и неколико слика, врло умерена цена.

15. Априла 1885 г.

у Београду.

Војислав Бакић
професор

II

Главном Просветном Савету

У сравнењу са сточарством других земаља, енглеско сточарство стоји заиста на идеалној висини свога савршенства. Енглески коњи, енглеска говеда, енглеске овце и енглеске свиње чувене су данас у целој свету.

Енглеско сточарство није тако развијено нешто због тога, што су природне прилике ове земље баш тако угодне биле за сточарство, или због тога нешто, што су најбољи сојеви стоке у овој земљи постојали, већ је више развијено услед великога труда и значајног поступања са стоком. Енглески коњи не би никад били тако чувени, да енглези разумним и конзеквентним укрштањем својих домаћих коња са арапском, берберском и персијском расом, и ванредно пажљивом негом и храћењем добивеног приплода нису створили своју данашњу одличну расу коња, од које се поједина грла за приплод често пута плаћају и по 200.000 дин. Енглеска говеда, нарочито њихова шорторнска раса која је на вештачки начин произведена и која се сматра за највећи тријумф у говедарству, траже се и скупо плаћају у целој свету. Енглеске овце, у погледу на брзи развитак и гојазност, превазишле су све остале других земаља. Енглеске свиње, најзад, нарочито есекска, јоршкајерска и линколнска раса, распрострањене су данас већ по целој свету, и свакоме су са брзог развића, плодности и гојазности довољно познате.

Кад су, према овоме, Енглези тако велики знајци сточарства, да су умели да од својих обичних раса створе тако културне расе стоке, које се од свију осталих битно разликују како унутрашњим особинама, тако и спољним обликом, — онда ваља у колико је могуће њиховом примеру следовати и искуством се њиховим у овом погледу користити.

Али како је веома мало оних који су у положају, да све ове напретке у енглеском сточарству својим очима виде, и како је и немогуће човеку да за кратко време свога века лично прегледа и проурати сва она искуства, која су на овом пољу стечена у Енглеској; онда остаје литература о енглеском сточарству као једино средство да се до сазнања свега тога дође.

Нашем примитивном сточарењу треба брзе помоћи и који год држи да је позван да то чини, треба од своје стране то да ради. А у колико се енергичније у овом правцу буде радило и у колико постојанији буде тај рад, у толико ће се пре доћи до жељене цели.

Г. Црногорац, са својим преводом, који је понудио г. министру на откуп, ради поклањања ученицима основних школа и средњих завода, учинио је у овоме погледу са своје стране доста.

„Енглеско сточарство“ од кога је г. Црногорац само један део превео, издржало је критику европских капацитета у сточарству, па је као изврсно штампано и у органу „Српског пољопривредног друштва,“ те је према томе излишна свака друга оцена овога дела. Једина је махна овом делу, по моме мњењу, та, што је опширније него што треба, па се бојим да неће имати оне прегледности, коју би требало да има.

Према свему овоме ја ово дело топло препоручујем пажњи Просветног Савета.

16. Маја 1885 г.

Београд.

Понизан,

А. Р. ЈОВАНОВИЋ
секретар

Министарства народне привреде.

Главни Просветни Савет на основу мишљења г. референата одлучио је: да се дело као добро може препоручити и набавити за књижице основних школа и да се може откупити по цени, коју писац нуди, за поклањање ученицима, који свршавају вишу основну или продужну школу.

Референтима је одређено награде по 50 динара.

VII

Прочитане су теме за професорске кандидате од седамнаест стручних лица, која су до сада поднела Главном Просветном Савету теме по разним научним предметима.

Теме су примљене без икаквих измена онако, како су их дотични стручњаци сваки по својој струци предложили Главном Просветном Савету.

С тим је састанак закључен.

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

АЛЕКСАНДРА БЕНА

(Наставак)

Интелектуална осећања

Пријатна осећања, која су са радом интелектуалних способности везана, нису толико велика, колико смо признали оним групама, о којима смо пре говорили. Па баш и у таквим приликама, кад се интелектуална осећања појаве у свој снази својој, опет можемо ту разликовати и видети она узбуђења или покрете, који припадају другим великим изворима осећања.

Веома је важно, да се дражи и примамљивости, које су са духовним напре-

зањем везане, до темеља испитају. У чему се састоји унутрашња драж сазнавања: у добијању знања или у имању тога знања? Или другим речима: да ли драж или примамљивост за извесно знање лежи у оном моменту, кад се знање добија или у томе, што ће се имати више знања? Педесетогодишњом препирком одговор на ово питање пре је отежан него олакшан.

Знање има тако широк обим, оно обухвата тако различне делове и врсте, да савршено није могуће говорити о дражима

и примамљивости тих знања, или о непријатности, која долази кад нема њих, докле год тачно не разликујемо те различне врсте.

Нека су знања за свакога интересантна, а нека само за мало њих. И што је најглавније, не сме се превидети најозбиљнија околност, да су баш најдрагоценија знања често најнеинтересантнија и најсувопарнија.

Најглавнија разлика у знању, коју овде треба да обележимо, односи се на индивидуална или конкретна и на општа или апстрактна знања. Обично су конкретне појединости и интересантне и лаке за схваћање. Међу тим апстракције су неинтересантне и тешке за схваћање. Ако се и деси по који пут, да су појединости или конкретни предмети неинтересантни, то долази већином отуда, што су те појединости апстракцијама замотане, те постале нејасне.

Исто тако се дешава да су по неки пут апстракције интересантне услед каквог згодног рефлекса од појединости. Кад би учитељ некако могао изнаћи нека средства, којима би могао отклонити сву нејасност и оно што је непримамљиво и одвратно код апстрактних знања, онда би он тиме целокупан свој рад у знатној мери помогао и олакшао.

Ми за сада остављамо на страну претресање свију тешкоћа, које спречавају лако схваћање апстрактних идеја; ми ћемо најпре да наведемо неке мотиве, који учитељу помажу у раду, кад има посла са оваким идејама, и кад оне треба да се схвате и запамте. Међу тим морамо пре тога скренути пажњу, ма и у кратко, на разноврсне интересе, који припадају индивидуалним или појединим предметима.

Свака врста знања, па тичала се она појединости или бавила са апстрактним предметима, увек је интересантна, само ако стоји у унутрашњој вези са ма којим од оних осећања или душевних покрета, о којима смо говорили. Велика количина знања

доиста и стоји у таквоме односу према осећањима. Да би се могли сачувати од непријатности или бола, а тако и да би могли и себи задовољство створити, ми морамо познавати извесне предмете од којих једно или друго долази. И у колико год ови предмети имају јачег утицаја на нас, било за уклањање бола или за стварање задовољства и пријатности, у толико ћемо ми са већом пажњом те предмете изучавати. На овај се начин добија врло велика количина знања о свету и људима, и тако се створи врло важна основа и за највиша знања.

И ова готовост, са којом ми оваква знања, која непосредно доносе плод, скупљамо и течемо, мења се према различитим особинама самога предмета. Ако је предмет по себи сувише тежак, онда ми ту већ не показујемо толико воље и готовости, као код оних предмета, који нису тешки. Према томе је и наша заузимљивост за таква знања различна. Ми често и у важнијим стварима волимо да нешто и не запамтимо и не схватимо, него да запнемо са духовним напрезањем.

Сви природни предмети, који имају утицаја на наше одржање, живот, задовољство, бол, пријатност, на ослобођавање од какве непријатности — сви су ти предмети за нас појединце интересантни, и ми их према њиховом нарочитом утицају и упознајемо. Ми изучавамо и упознајемо врло ревносно све оно, што нам служи за исхрану; и сва средства помоћу којих можемо храну добити, а тако исто и све што се тиче одеда, домаће заштите, склоништа од времена и т. д. и све што у тај обим долази, запамтимо са свим лако. Међу тим оваква се знања, поред све њихове животне важности, често сматрају као нешто мало, обично и ништавно. Међу тим она су баш и с тога важна, што ту не може бити никакве обмане; појмови и представе

увек одговарају истинским фактима. У опште у таквим стварима нема ни мало поља за обману. Ако се по који пут деси да ми и погрешимо, то долази од нејасности самога предмета, а никако због наше равнодушности или наклоности, да истинска факта изопачавамо. И доиста на овој су се области и појавили први и најсигурнији знаци човечије свести.

Друга једна класа предмета не спада међу неопходне животне потребе као одржање живота, сигурност и угодност, већ међу предмете друге природе као што је задовољавање виших чула и осећања или друкче: задовољства, која постају слушањем, гледањем и ипањем; даље друштвена и томе противна осећања. У ову класу спадају сви предмети у свету, који су јако уочљиви: сунце, месец, небо, животиње, други особито велики предмети на земљи, њена величина и многобројни други мртви и живи створови, који узбуђују какво чуло или осећање. У колико год се човек више ослобођава од борбе за опстанак, у толико су и утицаји свију тих предмета опширнији и већи, и на тај начин човек шири своје знање у познавању природних предмета и природе. Поједине ствари су баш с тога интересантне, што њиховим познавањем олакшавамо борбу за опстанак. Међу тим највећи интерес концентрише се на живе створове, а нарочито оне од нашега рода. Утицаји, који на овај начин постану врло су живахни, али не морају свакад одговарати самој стварности.

Но ма како ово било, тек главно је, да је на сваки начин знање, интерес и лако схваћање почело најпре на појединим стварима. Интерес, па наравно и лакоћа схватања врло је неједнака. По неке ствари су из почетка без икаква интереса, а друге опет у току познавања постају постепено интересантније и занимљивије, у колико их

боље упознамо и њихове односе према интересантноме за нас изнађемо.

Врло значајна разлика стоји у сазнавању предмета и опште свега, што се креће и мења, и онога, што је мирно или без покрета. Покрет на нас јаче утиче и понајвише нас узбуђује; миран живот постаје интересантан тек везом са нечим што се креће, ради. Сви предмети који се крећу, буде нашу пажњу и обраћају је на себе. Кад имамо пред собом два предмета, један у покрету а други у мирном стању, онда ћемо пре обратити пажњу на онај други, а тако исто и утисци се брзо добијају и примају од предмета који се крећу него од оних који су у мирном стању.

Овај кратки предмет индивидуалне сфере и њене велике примамљивости за знање, крчи пут за разматрање најтежег дела сазнања, а то је сазнање општега или апстрактнога. Све тешкоће вишег сазнавања састоје се у процесу уопштавања — у распознавању једнога у многоме. Да би се тешкоће ове најтеже операције умањиле и ублажиле, потребна је учитељска вештина; то важи и за свакога ко има посла са оваквим операцијама. Међу тим, ми за сад имамо да изнесемо мотиве, који стоје у свези са апстрактним знањем, и да повучемо разлику између тих мотива и оних других, који стоје у свези са индивидуалним знањем или знањем о јединкама, појединостима.

Апстрактно знање у природним наукама састоји се у томе, што ми са једним једитим махом или појмом обухватамо уједно читаву класу предмета, факата и догађаја. По самој природи оваквога знања, оно мора бити теже, него кад се ради на томе да се само нека јединка, један факат или догађај схвати. Образовање представе о неком дрвету, које ми тек из дуга времена више пута са свију страна посматрамо, то је од прилике најлакши од свију радова, које

има памћење или пажња да врши. Али са свим је јасно да се мора друкчије радити, кад се хоће да образује представа о десет дрвета, која су у нечему слична а у нечему различна; при таквом послу је са свим друкчији рад. У место простог одношаја у првome случају, овде се има посла са тешким и сложеним односима. Али баш око овога се и врзе сав посао у свима вишим знањима.

Први утицај на осећање, који је са уопштавањем факата у опште везан, и који интелектуално напрезање олакшава, постаје појавом идентичности (једнакости) у разноврсности. У томе лежи нека драж пуна милине, коју су у свима временима осетили испитачи истина. Вредност многих највећих научних проналазака није само у томе, што су њима нова факта обелодањена, него још и више у томе, што је њима доказана сличност између ствари, које су дотле сматране као са свим различне. Такве је врсте и велико откриће закона о тежини. Кад је први пут у сазнавању синудла мисао, да се планете покрећу по оном истом закону, по коме и камен из праћке бачен, тада се то сматрало као нешто изванредно сјајно и велељепно, и после стотинама понављања опет драж, која је с тим везана, остала је неисцрпљива.

Са оном радошћу која се појављује при открићу једноврсности у стварима, које изгледају разноврсне, везује се и једно друго благодетно осећање, а то је олакшавање интелектуалног терета. Ово изгледа као нека противуречност онеме, што смо већ раније рекли о великим тешкоћама за добијање апстрактних знања, али ово само овако изгледа и ништа више. Свакојачко је образовање представе о некој јединици, ако се имало довољно времена, да се добро промотри, један од најлакших духовних радова, који се у опште могу замислити.

Али многоврсноост је ствари у опште тако велика, да ми морамо непрегледне гомиле јединака да изучимо и да запамтимо. На скоро ми се осећамо савладани и претрпани бескрајним захтевима, који нам се стављају. Ми морамо да запамтимо тако много места, личности, кућа и природних предмета, да смо увек у опасностима, да не будемо пре исцрпени, него што до краја дођемо. Али изналажењем једнакости у томе нам се раду знатно скраћује пут. Ако неку јединку имамо пред собом, која је иста онака, као нека коју смо раније већ познали, онда немамо потребе да о њој добијамо нове утиске, то је већ уштеда. Ако ли између нечега новог и онога што ми већ знамо, постоји само нека мала разлика, онда је све наше напрезање и цео духовни посао ограничен на то, да ту разлику уочимо. И доиста у самој ствари и јесте тако, многи су предмети у многоме слични, а уз то иде и разноликост у нечему. Да би имали корист од сличности, морамо приметити разлике. То баш и јесте оно, због чега су апстрактни појмови тешки, што се њима увек обухвата велики број предмета, који су у многоме слични, али у нечему разнолики. У осталом ова је тешкоћа с друге стране врло добра, јер помоћу ње ми уштедимо необично много интелектуалног рада, а за ту штедњу ми платимо тиме, што се око савлађивања оне тешкоће — груписања предмета — морамо више да помучимо.

Кад се већ дође до тога, да се поједине заједничке особине многих појединих предмета и догађаја могу да издвајају у опште појмове и тако да се размршују и доводе у везу гомиле предмета, који нам изгледају као каква збрка, онда је тиме учињен велики напредак у сазнавању или течењу знања. У томе лежи оно задовољство, које ми исказујемо, кад кажемо да неку ствар разумемо, или, да је можемо да

објаснимо. Муња је тек објашњена, пошто је се сазнала њена сличност са електричном варницом. Сем онога пријатнога изненађења при познаску сличности двају догађаја, који по њиховој природи са свим као различити и одвојени изгледаху, сем, дакле, те пријатности, за људе је постала и друга једна пријатност у томе, што су могли тврдити да разумеју шта је муња. Тим путем — изналажењем сличности — ми смо у стању да свет објаснимо, да узроке појединих догађаја и ствари докажемо и да тајанственост, која нас са свију страна опкољава, у неколико расветлимо.

По што се знађе сличност или истоветност између неких ствари, које су дотле сматране као разноврсне, онда је тиме пробуђен интерес и то је најбоља награда за уложени труд. Ово је примамљива страна апстракције, а одговорност њена лежи у техничком језику, који је узет за утврђивање и изражавање тих апстракција у апстрактним називима, формулама и фигурама. Ако овакве ствари узмемо да обрађујемо, онда, кад је снага за објашњавање и уједињавање идентитета (истоветности) још не пробуђена, онда нам све то изгледа као каква чудновата збрка. Одмах се тражи и покушава, да се та тешкоћа савлада тиме, што се сувопарни аритметички и геометријски симболи уче помоћу конкретних примера, а тако исто у свима апстрактним наукама доскаче се овој тешкоћи тиме, што се оно, што је опште, многобројним појединостима илустрира. И то има својих добрих страна, али прави интерес, који побеђује сувопарност, постаје тек онда пошто научимо да се применом апстракција користимо у изналажењу идентичних одношаја (једнакости) савлађивању тешкоћа и скраћивању рада. Ово ће прво моћи они, који су већ у неколико познати са облашћу где су формуле примењливе.

Воља за учењем Геометрије и Алгебре врло брзо расте, само кад се један пут увиди какве се чудновате проблеме помоћу њих решавају, какви се невероватни одношаји између бројева и геометријских облика проналазе. Кад се апстрактни симболи полакше схваћају и са приличном сигурношћу одржавају, пошто се умереним трудом стекну, онда је већ припремљено земљиште за позитивно уживање у обрађивању таквих задатака. То важи за апстракције у свима областима. Ако можемо само истрајати, док будемо у стању да се апстракцијама користимо у објашњавању ствари, с којима смо се већ почели занимати, онда ће од тога тренутка рад са апстракцијама одмах добити основу чистог и правог научног интереса. А тај интерес, па ма колико да је дубоко сакривен, у последњој линији долази од оне дражи, што се осећа проналаском сличнога у различnome, и од тога, што се тиме олакшава интелектуални рад при познавању света. Кад код ученика не иду апстракције баш најживље, и кад су они према таквоме раду лењи или троми, онда се треба старати те пробудити таква осећања у њиховоме духу.

Противношћу, која постоји између апстрактнога и конкретнога, а то је други израз за противност између партикуларнога и општега, најјасније излази на видик у великом степену комбинирани или сложени карактер индивидуалитета. Јединка је обично један композитум (сложеност) од многих особина, од којих се свака мора узети апстрактно по реду, ако се и кад се хоће да дође до општег појма. Свака поједина кугла засебно узета, сем тога што је округла, она има још и своју тежину, тврдоћу, боју и т. д. Овај сложени карактер јединака чини, те су јединке интересантније; он им даје велику драж тиме, што се у исто време више чула занимају и обрадују, те тако већа радост а са њом и већи интерес по-

стаје. Тај карактер јединака проузрокује то, што нам је процес раздвајања и засебног посматрања, који је познат под именом „апстракција“ или „анализа“, одвратан. Међу тим јединке, утичући на нас са тако различитих страна, појачавају и загревају нашу наклоност према њима, и с тога се ми после, према јачини чулног надражаја, а особито надражаја од боја, који долази од јединака, противимо класифицирању или генералисању. Кад се ватра засебно узме, онда она улива врло живахан интерес. Али ако ми одатле хоћемо да пређемо на опште представе оксидације угљеника у различитим облицима, па ту још узмемо и друге случајеве, у којима нема никакве унутрашње дражи ни интереса, онда нам такав рад неће бити пријатан као онај први — посматрање саме једне ватре. У том случају нама неће ни мало бити по вољи, што морамо да оставимо један интересантан предмет ради другог, који није тако занимљив. Али и у овом другом раду, као што смо раније напоменули, има нечега што је интересантно и што улива неку радост, а то је она радост, која постаје услед проналаска сличности и услед олакшавања интелектуалног рада. Ово је најбољи лек противу оне непримамљивости, која је везана са апстракцијама или уопштавањем.

Ми смо овде узели и прегледали оба мотива уједно: и драж која постаје изналаском сличности, и олакшицу у интелектуалном раду. Овај други мотив може се узети још и у једном другом смислу. Кад се предмети посматрају као разноврсна оруђа за многе послове у свету, дакле као справе или инструменти, којима се ово или оно врши, онда ми имамо посла само са појединим особинама или снагама тих предмета, а не са целом њиховом индивидуалношћу или конкретним особинама. Гвоздена шипка или какав ватраљ јесте једна конкретна

засебна ствар, али кад ми ту ствар употребимо за извештан посао, онда се ми користимо само њеним различитим особинама по наособ. Ми можемо такву гвоздену шипку употребити просто као тежину, и у том случају остале њене особине немају никаквог значаја, или ми је можемо и као подугу употребити, и онда за нас има значења само њена дужина и издржљивост. Ми је можемо употребити као окретну снагу и онда се нас тиче њена издржљивост или постојанство и можда још и облик. У свима овим случајевима ми ништа немамо са другим хемијским, магнетским и медицинским особинама гвозђа. На основу овога ми добијемо једно врло важно помоћно средство за апстраховање или за аналитичко одвајање особина, које је са свим супротно оној љубави, коју човек показује према конкретним индивидуалитетима или јединкама. Кад имамо практичку цел̄ пред очима, онда морамо радити оном методом, којом се и природа служи, а по што се та природна метода састоји у изолираном обрађивању појединих особина, онда и ми такође морамо духовно изолирати т. ј. апстрахирати или узимати једну по једну снагу у обзир, а не све на један пут.

Кад хоћемо какав јак притисак да извршимо, онда ми посматрамо различна тела само с те стране: у колико су она тешка, дакле само њихову тежину, а не узимамо и остале њихове различне особине у обзир, па ма колико оне утицале и биле дражесне за наша чула. У томе се састоји генералисање или образовање општег појма о тежини; а мотив, који нам при томе помаже, састоји се у практичкој потреби или нужности.

Овај мотив практичке потребе уводи нас одмах у језгру каузалнога одношаја као једног простог спекулативнога појма. Узрок некој ствари састоји се у оној снази која постанку те ствари помаже, претпо-

ставивши да ми ту ствар потребујемо. Узрок је топлоте у соби ватра, која је на згодан начин удешена да може соби топлоте дати. Ово нам може послужити за практичке цели, а може и за просто задовољавање радозналости. Ми долазимо н. пр. у топлу собу, сад можемо желети да нам се објасни на који је се начин загрејала соба и наша ће жеља бити испуњена кад нам кажу да је ту и ту у свези са собом била ватра или да још траје.

На овај начин ми се у онолико приближујемо процесу анстраховања и анализања — који је нашим осећањима у неком правцу врло одвратан — у колико више свет посматрамо с практичке стране, и тиме стварамо прилику за посматрање каузалнога закона у целоме.

На овој тачци наука налази једна врата, кроз која она улази у наш дух, док бисмо иначе за то морали употребити праву хирургијску операцију.

Ове напомене могу служити за објашњење како и зашто постаје радозналост, којој се с правом признаје велики утицај у настави. Душевни покрет или узбуђење у радозналости појављује се као жеља за сазнањем, као жеља да се нешто дозна, сазна, а још тачније као жеља да се савлада тешкоћа, која је се једном осетила. Права радозналост долази тек у оном стадијуму, пошто се већ учинио неки напредак у коректном схваћању света.

Велики део радозналости код деце, а и код одраслих лица није права радозналост у оном смислу у коме смо сада напоменули. Често се у њој не појављује ништа друго сем егоизам, радост да се мало нереди произведе, или да му се мало поласка и услужност покаже. У таквим приликама деца или одрасли обично запиткују о којечему, али не рад тога што хоће нешто да дознаду и науче, него само с тога, да би мало узбуђења направили. Истина по

неки пут се ово чини баш у намери да би се што год дознало, али у већини случајева није те. Умешним и вештим поступањем ми доиста можемо пробудити код ученика радозналост за извесна научна факта, која за њихово схваћање нису сувише висока, и тако учинити, да се тај факат или догађај лако схвати и запамти. Ако неко дете узме извесну тежину да дигне или с места покрене најпре само с рукама, а после помоћу полуге или помоћу два котура, онда ће оно по свој прилици осетити каква је велика разлика између та два начина дигања, и то ће га после побудити да ту ствар боље и опширније позна т. ј. да дозна за што то и како бива. Али има и једна штетна погрешка или мана дечијег схваћања, која се састоји у томе, што код деце преовлађује лично или антропоморфистичко представљање узрока. За теолошко објашњавање и изучавање света, без сваке сумње, ово је врло згодна ствар, али за изучавање са природњачког гледишта ово је са свим неподесно.

Кад је какво дете у опште радознано, онда би оно најволело да дозна шта је узрок те трава расте, киша пада, ветар дува и т. д. У опште оно се интересује за све појаве које ретко долазе и само се по каткад јављају, док је међу тим, према обичноме, правилноме, познатијем и ближем са свим равнодушно. Кад нешто не иде озбиљним током, онда би дете радо било да то одмах доведе у ред и одмах је радознано да дозна како би се то могло постићи. Овде је права ђуприја за праксу, и на овај начин може се духу право знање дати, претпоставивши, да је моћ схваћања довољно зрела. Али у пркос томе остаје опет и даље главна тешкоћа — приближити се науци правим путем; ми морамо с правом краја почињати, и не можемо се увек освртати на то да радозналост баш онде дражимо где се дечије разумевање зауставља,

Сваки учитељ познаје ону малу мајсторију, да неком факту још пре објашњења треба дати мало занимљиве зачине, како ће ученици пратити са већом пажњом само разлагање тога факта, и то има једино цел да олакша схваћање иначе нема никаква смисла.

Врло рана младост на коју ми морамо да утичемо благом примамљивошћу, нема никакве компетенције, да појми „како“ и „зашто“ неког важног природног догађаја. Деца се не могу побудити ни да желе то, а камо ли што друго. Њих нарочито дражи новост и промена, па у тим променама и новостима она, згодном приликом, услед веће или мање дражи и примамљивости коју предмети и догађаји на њих имају, запамте исте, било у мирном стању или у

покрету (при чему најмоћније утичу предмети који се крећу). Она су даље у стању да уочљивије и лакше узроке неких промена појме, а да и не сазнаду последње узроке њихове. Она уче, да је за дожење ватре потребно гориво и употреба светлости; да је за неговање и успевање биљака или усева потребна киша и сунчана светлост за време лета. Емпиричко знање о свету, које је науци претходило, то је оно исто знање, које и дете мора добити на своме путу док не дође до науке, и баш у овом припремном стадијуму може се умешним радом припремити будућа научна жетва. Сем тога тако звана дечија радозналост још је нарочито згодна за забавне ситуације у нашој шаљивој литератури.

(Наставиће се)

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. Ђ. ГРУВЕ-У)

(Наставак)

5.

Тек што је 954. закључен мир, на радост свију, а друге године опет нагрнуше Угри у Баварску. Њих је било тако много да су поносито претили, да ће њихови коњи попити све немачке реке. Огромне гомиле прекрилише Баварску и настанише се испред Аугсбурга. У овој вароши беше владика Улрих, један смирен, али храбар човек. Он наоружа аугсбуржане и храбраше их вером у Бога. Једнога јутра приближише се Угри до самих зидина вароши, које изгледаху да се светле од њихових оклопа и мачева. Баш у том тренутку дотрча гласоноша и јави им да је стигао краљ са војском и да ће их опколити. То пренаде Угре и они не смедоше остати пред зидовима Аугсбурга, већ похиташе против краља.

Чим Угри одступише похита и Улрих краљевој војсци. Краљ подели војску на осам гомила. Седам гомила подели он на седам војсковођа, а осму, најодранију, предводио је он сам. Војска је била састављена из разних народности, али се сви закеше да ће један другом бити веран и помагати као браћа. (То беше 10. Августа 955. г.) Чим Угри угледаше немачку војску у бојним редовима, одмах препливаше реку Леху и пређоше на леву обалу. Тамо опколише немачку војску и са дивљом дреком нападоше на Чехе. Ови не могоше дуго издржати кишу од стрела, већ побегоше у највећем страху, а Угрима оставише сав пртљак. Победиоци хитро јурнуше на швабијанце, који су се мушки бранили, али најпосле оступише. Чим је краљ видео ову

велику опасност, он даде знак херцегу франачком, Конраду. Као раздражен лав скочи он против Угра, потиште их натраг, ослободи заробљене Немце и доведе их краљу.

Другога јутра (на св. Лаврентија) мољаше се краљ свесрдно Богу и обећаваше да ће у Мерзебургу основати епископат св. Лаврентију, ако му Христос господ помогне, да победи непријатеље вере и отаџбине. По том епископ Улрих прочита молитву војсци и пружи краљу, који је клечао, нафору. Како је Отон устао горе, рече он Немцима: „Погледајте свуда! Безбројне су гомиле непријатеља, али са нама је свемоћни помагач, Христос, са његовим четама. Останимо дакле ту да се боримо и да радије умremo, него да одступимо. Но на што речи? Место језика говори мач.“ На коњу, са мачем о бедрима, са подигнутим светим кошлем изађе он сутра дан при изласку сунца пред своје Немце. Сад отпоче битка. Цела немачка војска, један мимо другог, упорно је нападала на Угре. Немачка једнодушност и немачко одушевљење посрамило је њихову жестину. Они почеше одступати без реда; но тим жешће беше њихово беснило. Многе немачке војсковође морале су главом платити. По што су угарске чете биле растројене, Немци пођоше против оних које су се још одупрале, па и њих растераше. Сад је настала општа забуна међу Угрима. Настаде прави ужас. Широко поље кипило је од бегунаца. Немци су их јурили, јер их је постигао гњев божји. Угри су негледимице скакали у реку (Леху), али за срећу немачку не избављаше се ни коњ ни коњаник. Мртваци испунише речно корито и вода потече крвава. Тако је тај дрски народ сатрвен. Само их се нешто мало избавило. Још пред вече поврати се Отон са епископом Улриком свечано у Аугсбург и заблагодари Богу за избављење Немачке. Другог дана изјаха он до бојног поља да преброји колико му је војске из-

гинуло. На бојном пољу нађе он тело грофа франачког, Конрада, и дуго је над њим плакао. По том пређе он преко Лехе и заповеди да се бегунци угарски хватају на све стране. Где су их год Баварци стигли и среди убијали су их као курјакe. Три угарека кнеза доведоше у Регенбург и обешише на капију варошку. Од 100.000 људи умакло је само седам, који су однели вест у Угарску о пропасти, која је снашла њихову војску. После тога херцег Хенрих држао је строг суд над свима издајницима отаџбине. Међу њима је био и епископ из Салцбурга и он је осуђен на губитак очњег вида. Од тог доба Угри се више нису усудили да пређу границу своје земље и да улазе у Немачку.

Но Немци опет нису били потпуно на миру. Словенско племе Венеди били су се опет подигли да бране своју слободу. Они су напали на саксонског херцега и жестоко га притеснили. Ото, који беше свуда, где је своје царству требао, похита брзо у њихову земљу и утабори се на речици Дози, (на њеном утоку у Хавел). Али тамо је тек било зло. Остала словенска племена опколише га тако, да је он дошао у велику опасност. Томе се придружише још два опасна госта: у војсци његовој наста глад и куга. Али на срећу Отоневу, њему стиже на време помоћ. Маркграф Геро, страшило свију Словена, растера и потуче њихову војску на све стране, тако да се и сам њихов кнез (Стојнек) бегством избавио.

6.

Док су трајале ове борбе са Угрима и Словенима, Веренгар, Отонов вазал у Италији, погази своју поданичку заклетву и направи се самосталан господар. Отон предаде добро наоружану војску своје сину Лудолфу, да му с њоме поврати господарство над Ломбардијом. Чим је краљев син стигао тамо, одмах му се предадоше све

вароши и цео народ га једва дочека. Беренгар готово не имађаше места где ће побећи. Њега као издајника доведоше младе Лудолфу, али му он не хте ништа, већ га закле да ће бити веран Отону, и пусти га слободна. Лудолф одржа победу и над другим краљевим одметником Адалбертом. На скоро по том умре он од напрасне смрти и сви објавише, да га је Адалберт отровао. Али овај упаде одмах по том у државу папину. На многе молбе папе и великаша римских Отон закључи, да сам дође у Италију, да Беренгара казни, да поврати ред и правичност и на послетку да Италију споји са немачким краљевством као и Карло Велики на кога се Отон у свему угледао. С тога (године 961.) позва он сабор у Ворме, где му дођоше сви кнезови и знатнији људи. Они одобрише његове намере, и по његовом предлогу изабраше себи за краља његовог седмогодишњег сина Отона. По том о Троицама оде он у Ахен с њим, где га и крунише. Кад је то свршио, он са својом женом (Аделаидом) и големом војском пређе у Италију и дође у варош Павију. У Милану објавише све духовне старешине и кнезови да се Беренгар и цео његов пород прогони на вечита времена као недостојан господарства, а за краља изабраше Отона. Тада и њега позваше у Милано. Епископ милански помаза га и мету му на главу „гвоздену круну“ Ломбардије. Та је круна била златна а називала се тако због једног обруча унутра, који је направљен од игле са крста Христовог.

Као краљ Ломбардије дође Отон следеће године у Рим (962. г.) Тамо му изађоше у сретање сенат, племићи и народ певајући његову славу. Он је јахао на једном белом коњу право Ватикану и одјаха пред дрвном светога Петра. Пред њеном сребрном оградом на самим стенима закле се он да ће римску цркву увек штитити као што

је то радио и Карло Велики. Другога дана папа Јован XII помаза га у цркви светога Петра за цара и метну му круну на главу. Безбројне гомиле народа из разних хришћанских земаља веселише се и узвикиваше радосне песме, а велики Рим закле му се на верност на костима светог Петра. Али Отон није хтео да буде цар само по имену већ је радио и у Италији. Тада је постављен темељ слободним варошким уставима; али цар се нарочито за то побринуо да створи пријатељство са папом и да уреди како ће се папа према њему управљати, а како опет Римљани према папи. Па ипак он се морао брзо уверити, да Римљани сматрају царство као празно достојанство без икакве силе и да њихову самосталност више воле него туђе господарство. Кад је он ступио као највиши судија међу Римљане, они сагнуше њихове горде вратове. Али они не хтеше то дуго сносити. Немци су то назвали непостојанство, и грдили су их као невернике. То је озловољило јако и самог цара. Он ухвати Беренгара и посла га у Немачку у затвор, где је и умр'о.

Сам Отон врати се у Немачку следеће године. Тамо је нашао жалост. Маркграф Геро, који је покорио Словене, изгубио је у битци свога јединог сина, за кога је и живео и борио се. То му је била награда за његову свирепост према Словенима. У највећем очајању упути се ожалосћени старац у Рим. Ту на гробу светог Петра баци он мач, исповеди се и покаје се. У повратку кући дође у један манастир и ту обуче калуђерско одело. У скоро је после умр'о.

7.

Док се цар бавио у Немачкој, Адалберт, син Беренгаров, покренуо је на ново народ на борбу. У исто време многе племићке породице, у Риму, бориле су се око власти, тако да је тамо настао прави неред. Цар посла у Италију најпре херцега од

Швабије. По том отиде и он сам тамо. Одмах је поставио суд да суди свима онима, који су царско достојанство почижавали и презирали.

Препаднути од таког суда, положише му заклетву верности два кнеза (од Кануе и Беневента). После тога цар је сматрао да је са свим задобио Италију, која је дотле стајала под врховном управом грчких царева. Он је даље сматрао да је тиме римско царство у свој својој сјајности, сили и власти опет процветало. Он се надао да све ово у миру изврши. За то позва он свога сина Отона II у Рим и заповеди напи да га крунише за цара. По том запроси за њега Теофанију, пасторку грчког цара Нићифора. Са овом просидбом он се надао да као мираз добије пределе у доњој Италији. Али цар Нићифор уображавао је, да је он једини прави наследник римског царства, а тако и целе Италије. Немачког краља сматрао је као разбојника и отимача тог достојанства. С тога он стави на муке Отонове посланике, не даде им Теофанију и тајно направи савез са Адалбертом. Отон је оружјем показао, да не може остати некажњен нико, који вређа немачко име, а најмање раздражени и покварени народ, као што су били Грци. На скоро по том Нићифора удаве у Цариграду. Његов наследник, Јован Цимискија, који је молио за мир, посла Теофанију, као супругу младога Отона у Италију, и Отон I задоби пределе које је тражио.

Са великом свечаношћу свршена је свадба Отона II и Теофаније у Риму. За тим су се и отац и син вратили у Немачку, где су провели Ускрс. Мали владоци, вазали, похитали су са свију страна и донели богате поклоне младенцима. Отон I био је врло задовољан. Он је видео да у Немачкој влада мир и слога — и да је његова држава у Јевропи то, што и здраво срце за остале делове тела. После ускршњих празника Отон I отишао је у Мемлебен, где

му је отац умр'о. Тамо је провео неко време и на скоро умр'о и сам у 61. години живота (973. године).

ЦАР ХЕНРИХ IV И ПАПА ГРИГОРИЈЕ VII.

ХЕНРИХ IV (1077 по Хр.)

1. Хенрихова младост.

Отац Хенриха IV. био је Хенрих III. Он је био снажан и разборит цар, али је само био горд и самовољан. Херцеге је постављао и збацивао по својој вољи. У то време у Италији су се њих тројица били прогласили за папе и сви су владали. Он уђе у Италију, збаци сву тројицу папа и нареди да се за папу избере један немачки епископ. На велику радост Франака, од чијег је племена био Хенрих, заповеди он да се његовом синчићу Хенриху, коме је било тек шест недеља, положи заклетва верности. То је још више озлоједило Саксонце, јер је и онако у њиној земљи била највећа стега. Млади принц Хенрих постао би велики и валан човек, да га је имао ко васпитати. Али тек што је њему било шест година, а Хенрих III умре. Графови и Херцеги немачки подигоше опет главу и беху весели, што су се опростили господарства силног цара. Мати младога цара *Агнеса* била је добра жена и лепо је васпитавала Хенриха. Али она се није допадала силним кнежевима. Они нису трпели да им заповеда једна жена и најволели су да над Хенрихом узму сами власт, па да у његово име жаре и пале по својој вољи. Ханс, Келнски архиепископ, смирен али властољубив човек, договори се са више светских и духовних поглавара, да царици одузму тугорство над њеним сином. На реци Рајни спреми он у част младога цара свечаност, па тамо позва и Агнесу са младим царем. Кад је царица у највеселијем друштву код стола разговарала, онда Хенриха одмамише у једну лепу лађу, коју је Ханс направно и

коју је хтео гостима показати. Мати није ни сагледала на какво зло. Али чим је њен син у лађу сео веслари је одмах кренуше и лађа отплови даље. Тада Хенрих опази да ће га одвести, па је викао и најпосле скочи у воду. Но све је било узалуд! Њега опет извукше и одведоше га архијепискову замку у Келн. Пуна туге и бола погледала је добра царица, за својим одведеним сином. Са тужним срцем остави она за навек неверну Немачку и оде у Рим, да у тишини манастирских зидина заборави невоље овога света.

Хано је био строг и патмурен човек. Младог Хенриха, који је тада имао тек дваест година, држао је врло строго. Хенрих опет није могао заборавити изгубљену слободу и јако је мрзио архијепископа. Међу тим Хано је имао једног разумног и страшног противника, који је хтео младог цара себи узети, а то је био *Адалберт* из Бремена. И доиста после три године Хано отпутује у Рим, Адалберт ослободи Хенриха и одведе га у Саксонску. Овај човек брзо је задобио поверење младићево. Он му је дозвољавао да чини све, угађао је његовим жељама и страстима, и чинио му сва задовољства. Да му образује дух и умекша срце, о томе он није ни мислио. Хенрих, од природе страстан, постао је скроз и скроз неуредан. Али што је најгоре, Адалберт је у срцу младог цара гајио мржњу према Саксонцима, са којима је и сам у омрази био. Он их је представљао као бунтовнички и инацијски народ, коме треба ногом за врат стати.

2. Побуна Саксонаца.

У својој шеснаестој години Хенрих је био проглашен за пунолетног. Али шта је се могло очекивати од једног таког владоца, који је био тако горд, ћудљив, несталан и навикнут на уживања, као што је то био Хенрих. Као и његов отац он намести своју столицу у Саксонској у леним

долинама Харца, па и ако је на народ мрзио. Једном је овако рекао: „Саксонска је лепа земља, али они који је насељавају нису вредни ни за слуге.“ Тако је он говорио о народу, а тиме је увредио до срца понosite саксонске кнезове. У то време био је врло знатан човек Отон, херцег баварски. Хенрих се у свачему јако на њега ослонити могао. Али њега лажно оптуже да он хоће да убије Хенриха, те му оте материно наследство, херцегство Баварско. Хенрих предаде то херцегство једном Талијану, по имену Велфу. То намора Отона те направи сајез са саксонским графом Магнусом само да се освети краљу. Хенрих пође против њих, заповеди да се обојица ухвате а по том да се у целој Саксонској подигну утврђења (замци). У ова утврђења намести он посаде од франачких војника, који су прекрилили целу земљу, пљачкали становнике и у име краљево приморавали их на тешке кулуке.

Тада се искупише најодабранији светски и црквени поглавари у Саксонској и саветоваху се шта ће радити. Једни су хтели да се одмах устане на оружје. Други су се томе противили и хтели су да траже какав бољи начин да се ослободе. Најпосле послаше три посланика Хенриху, који су му овако говорили: „Најблагороднији господару! Народ Саксонски, кога ни један народ у храбрости и верности не превазилази, моли те, да му повратиш стара права предака његових и стару слободу његову. Странци и голаћи нападају силом на наша имања и отимају урођеницима шуме, пашњаке и стада. Ако нам допустиш да живимо по прадедовском обичају, онда ти ни један народ у Француској и Немачкој неће вернији бити.“ — Такав говор био је добар и мудар, али добра реч не нађе добра одзива код гордога Херцега. Он изгрди посланике сурово а њихове молбе не хте послухати. Тада стрпљење Саксонаца пређе

сваку меру. Они за час искипише војску од 60000 људи и пођоше против краља. Краљ се склони у замак *Харибург*, но они га и тамо опколише. С муком побегло је Хенрих једне мрачне ноћи кроз тајне пролазе замка, но што је своје благо и наките у напред испратио. Три дана и три ноћи тумарао је он док није стигао у *Хесен*. Међу тим Сакси разрушише све замке које је он био направио. Још и данас виде се на многим бреговима Харца сиве развалине из оног времена. Народ је био тако огорчен на франачког краља, да је сам разрушио једну цркву у Харбургу и избацио из гробова мртва тела краљевог брата и синчића. На једном скупу би проглашено да је Хенрих недостојан да носи круну, а за краља Немачке прогласише херцега Рудолфа од Швабије.

Пун највеће љутње Хенрих оде 1075 у Вормс, где он међу простим светом задоби доста верних присталица. Одмах поче он да се куражи и да диже главу, и отпоче нешто молбама а нешто обећањима да задобија многе кнезове противу Сакса. Са добром војском пође он у побуњеничку земљу. Кад је дошло до битке Хенрих, јашући на бесном коњу, борио се сам тако храбро, да је многе непријатеље својом руком потукао. То је било у битци код Лангенсалца, где је он потукао са свим удружену војску Сакса и Тиринжана. Њихову несрећну земљу са свим је опустошила франачка војска. Многе су на муке ставили и одузели им сваку слободу. Сакси нису знали шта ће радити и у невољи обратише се за помоћ папи, оцу целог хришћанства. Баш у то време засео је био на папску столицу један човек, пред којим су се кнежеви и краљеви морали клањати.

3. Папа Глигорије VII.

Човек који је тада постао папа звао се Глигорије VII. Он је био син једнога зидара. Још из младости посветио се духов-

ничком чину. Својом великом бистрином брзо се упознао са свима пословима црквеним, а строгим понашањем и великом наученошћу тако је се прочуо, да је на скоро позват у Рим у папски двор. Ту је он двадесет година с великом увиђајношћу и гвозденом чврстоћом пратио све папске кораке. По томе буде он сам изабран за поглавара цркве. Његов избор био је тако брзо свршен, да нико о томе изван Италије није ништа знао, докле он као посвећени заступник Св. Петра није отпочео да ради. Хенрихов отац био је наредио, да ни један папа не може бити изабран без воље немачког краља. Кад је Глигорије известио Хенриха о своме избору, он се није могао уздржати већ посла једнога посланика да пита: „да ли може важити избор, кад га цар није потврдио?“ Лукави Глигорије показивао се врло добродушан само да би потврђење добио. „Господине графе,“ рече он царском посланику, „Бог је мој сведок да ја овај избор нисам тражио, него су ми га Римљани силом натоварили. Посвећење ће бити тек тада предузето, кад то царева воља буде.“ Овако скроман одговор дарнуо је Хенриха. С тога не само да је одобрио избор, него је заповедио да се одмах посвећење изврши. Како је се тешко доцније због овога кајао!

Сад Глигорије брзо прегну на посао. Он се био тврдо решио, да духовништво са свим ослободи испод власти светских кнежева. Моћ кнежева — тако говораше он — од овога је света, али моћ духовништва је од Бога и Исуса Христа, а како су папе предузеле кључеве од Петра, да везују и решавају, то су они и заступници Исуса Христа на земљи, и само су њему и Богу за свој рад одговорне, али светским кнежевима никако. За то и божјем праву нити може римски народ нити цар (као до сад) изабрати папу, већ њега одређује *сам свети дух*, који нарочито преко виших

свештеника или *кардинала*¹⁾ свој избор објављује. За то папу не може нико осу- дити ни збацити, па ни сам црквени сабор. И по што папа као намесник божји на земљи влада вечитим царством, то цара на привремено достојанство посвећује папа, да је му круну онако исто као што и месец своју светлост од сунца добија. Тако је мислио Глигорије, али је он и био човек, који је ове мисли хтео да изврши и да осуђује владу цркве у пркос свакој сили.

Била су три средства, помоћу којих је Глигорије постигао своју дрску и велику цел. Прво средство било му је да укине *Симонију*, то јест продају и куповање духовничких звања, са којима се водила ужасна трговина. Друго му је било, да светски кнежеви немају више права, да духовнике утврђују у њиховим звањима, већ да ово право остане само папи. Као знаке свога достојанства епископ је примао прстен и штап и то се називало *Инвенститура* т. је. одевање. Право инвенституре било је одузето кнежевима. Да неби духовна лица због бриге за своју децу зависила од светских господара, Глигорије заведе, као треће, средство, *целибат* или *неженство* духовенства (свештених лица).

И одиста је било крајње време да се што већа брига води о свештенству и да се заведе неки строжији поредак у опште. Трговина са духовним местима вођена је на врло сраман начин, а за време малолетства Хенриха IV епископека и архимандритска звања куповао је онај који је највише платио. Епископи опет продавали су сва звања духовна, која су била у њиховој власти. Тако је по неко добијао место за које није био ни мало достојан. Најтеже од свега беше завести целибат (неженство). Ни један свештеник од тада

¹⁾ Број кардинала износио је на 70. Они су били већи чиновници него кнежеви или крајеви посланици и били су папи министри. Главно им је одело било црвен огртач и црвен шешир.

није се смео женити. Онај пак који је имао жену морао се с њоме раздвојити, иначе се збацује са звања. Ово је произвело општи немир међу свештенством. Један епископ (од Мајнца) писао је папи да је сазвао свештенство из своје епископије и саопштио му заповест, али он сумња, да ће ко год ту заповест извршити. Одмах је тамо стигао папин посланик (дегат) који је епископу казао да заповест изврши, иначе ће изгубити звање. Епископ позва свештенство на нов скуп, но оно је било тако раздражено, да је и епископу и посланику претила опасност за живот. Но при свем Глигорије остаде непоколебљив. Он не хте попустити и неколико година по том, била је заведена безбрачност код свију свештеника.

Овим уредбама папа је задобио врло велику силу. Ни један свештеник није од тада зависио од господара земље (сопственика), ни једноме није више требала заштита или помоћ државна због жене и деце, ни један се није морао више бојати светских поглавара. Сви су зависили од папе, од њега су се бојали и од њега су све очекивали. Тим начином свештенство направи једну голему државу, која је имала свој корен и своје гране у свима хришћанским земљама, али је од папе у Риму добијала свој живот и свој закон. Народ је поштовао папине заповести као реч божју, а светски господари не смедоше се усудити да што противно ураде. Папа је имао силу да народ разреши од заклетве коју је положио своме владару. Осем тога имао је власт, да целу једну државу одлучи од цркве (а то се звало *интердикт*). Тада умукну сва звона, служба божија није се смела држати, све цркве затваране су; мртваци се нису смели опојавати и нико се није могао венчати. Гњев божји притискивао је несрећну земљу. Са таким оружјем војевале су папе и ово оружје било је јаче него копље и мач.

4. Хенрих IV против Глигорија VII.

Глигорије радо прими тужбу Саксонаца и опомену цара да тако не ради са њима. Али овај, пун гордости због победе, коју је одржао, одби све опомене и савете са подсмехом и грдњом. На један пут искрснуше пред њега папски посланици и донеше од папе заповест, да он мора за 60 дана доћи пред духовни суд у Рим, да да одговор на тужбе против њега. Не хтедне ли то учинити њега ће проклети и од цркве одлучити.

Хенрих је чисто беснио због тако неупутног тражења папиног и са највећом поругом протера његове посланике из своје земље. Он је одмах позвао немачке епископе у Ворме у намери да овај црквени скуп збаци папу. Кад је то извршио он је мислио да је свака опасност прошла, јер је и његов отац више папа збацио. Али он је заборавио био да он није као и отац му Хенрих трећи, а папа Глигорије није као друге обичне папе. Писмо којим збацује папу предао је он једноме посланику и послао га у Рим, а уједно му предао једно погрдно писмо. Баш тада кад је стигао царев посланик, папа је отворио скуп кардинала. Папа Глигорије седео је на столици у папском оделу, а око њега епископи и кардинали. Сви су очекивали, да посланик у име свога цара моли за опроштење. Али како се страшно зачудише и изненадише духовна господа кад посланик ступи пред папу са овим речима: „Краљ, мој господар, и сви епископи преко планина а и у Италији објављују ти заповест: да столицу св. Петра, коју ти сам приграбио, одмах оставиш, јер без краљевог одобрења не можеш папа бити.“ За тим се окрете скупу и продужи даље: Вама пак, његовој браћи, казао је, да о Тројицама изађете пред краља, да из његових руку добијете другог папу и оца. Овај овде није папа већ један прождрљиви курјак.“

На један пут се подиже страшна граја од незадовољства и љутње. Неки од најоданијих папи јурнуше на посланика и почеше га злостављати. Сам Глигорије мирно и достојно умешао се и раздвојио је раздражене. За тим је папа сам прочитао писмо које се овако почињало: „Хенрих, не силом, већ божјим наређењем краљ, Хилдебранду, не папи већ лажном галуђеру.“ По прочитању овога писма огорчење противу царевог посланика било је још жешће тако, да је се он једва спасао. Другога дана одмах Глигорије је држао други скуп на коме је са јаким гласом објавио анатему противу Хенриха а све хришћане разрешио од заклетве, коју су Хенриху задали. Ни један поданик ни свештеник не морају му се више покоравати, ни један свештеник св. причешће давати, а сваки ће га избегавати као кужног човека. Исто тако анатемисани су са краљем и епископи који су у Вормеу потписали писмо за збацивање папе.

Услед овога поделила је се цела Немачка у две партије, папску и царску. Безбрижни Хенрих и не слутећи, шта је о њему у Риму решено, бавио се у покорој Саксонској оправљајући порушене замке и поклањајући својим љубимцима добра, која је одузео саксонским поглавицама. За тим оде он у варош Утрехт к својој пријатељу и присталици епископу Виљему да тамо проведе Ускрс. Са овим епископом десио се један случај, који је јако поразно цара и његове пријатеље. Првог дана празника држао је он проповед и у својој говору нападао је на папу исмевао га и грдио га. Готово подружљиво завршио је он: Таквак човек бадио је анатему на нашег краља! Али како је смешна ствар ова анатема! Тек што је празник прошао паде епископ у тешку болест. Нападе га страшна грижа савести и он вероваше, да му је болест казна за то, што је он светога оца грдио. У својој грозници виђао је он јасно где му

долазе зли духови на кревет, који ће да однесу његову душу у пакао. У такој забуни испусти он душу; и самога Хенриха спопаде самртни страх, јер вера у светињу и непогрешивост папе беше тако велика у срцима свију. У целој царству настало је страшно врење. Саксонци се на ново побунише и наоружаше. Хенрихови непријатељи на ново се охрабрише, а његови пријатељи плашећи се анатеме остављаху га један по један. Хенрих издаде позив на своје приврженике и пријатеље, али му нико не дође. Узалуд беше његова молба, узалуд његова претња, његов углед опадаше из дана у дан. Тада се испунише немачки кнежеви у Трибургу на Рајни, да објаве да је краљ изгубио своје краљевство. Седам дана трајао је тај скуп. Хенрих похита тамо и улогори се на другој обали Рајне. Са сузним очима погледао је он на ону страну на Трибур, али кнежеви га више не поштоваху, јер не беху још заборавили будалаштине из његове младости и његово охолостивост. Сваког дана шилао је он посланике на сабор и обећавао је да од сад неће ништа радити без знања кнежева али све беше доцкан. Њему одговорише, да му је много чињено и да његовој речи не може више нико веровати. Но ипак оставља му се рок од године дана. Ако за то време скине анатему, онда ће се даље с њим договарати; у противном случају прогласиће за краља Рудолфа од Швабије.

5. Хенрих IV у Баносу

Одговор кнежева била је слаба утеха за Хенриха. У својем страху доби он вест да ће идућег пролећа (1077) немачки кнежеви држати сабор у Аугсбургу, на који ће позвати и папу да реше Хенрихову ствар. Сиромах краљ није знао шта ће више радити. На посетку дође он на мисао, да да пани часну реч, и кад му он обећа, да ће свој гнев ублажити, онда ће он изаћи

пред њега као покајник. Он се брзо реши на ово последње. Али он не имађаше новаца за овај велики пут. Он је молио за помоћ своје пријатеље, али му се нико не одазва. Тако је он морао са свим сиромашки кренути на пут. Неколико дана после Божића, по најжешћој зими, отпутова Хенрих из Шпајера. Његова верна жена, Берта, не хтеде га оставити, ма да Хенрих то није заслужио, јер је често с њоме зло поступао и реши се да сноси све беде и тежобе на путу по зимњем времену. Они узеше са собом и малог свога синчића и само један слуга крену се с њима. Тако је путовала царска породица у Италију. Хенрихови непријатељи затворили су тиролске и швајцарске пролазе само да би га тиме спречили да се са папом на време не измири. Тако је краљ био принуђен да обилази чак кроз Француску. Пут је био веома тежак, јер тада није било путова као што их сада има. Али пут је био непроходан кад су путници загазили у планине. Високи планински венци били су покривени грдним гомилама снега. Цица је била таква да је путницима отпадала кожа са руке и лица. Снег се био тако јако смрзнуо као лед и био је клизав, да су се људи и коњи могли сваког тренутка оклизнути у кљав амбис. И опет су путници морали јако хитати само да не би прошао рок који су кнежеви одредили. Сам краљ морао је кроз дубоки снег тражити пут. Једва један пут достигоше на врх брега. Али овде им се учини да даље не могу ићи. Она страна до Италије била је тако низбрдита и глатка, да се ногом закачити не могаше. Па ипак шта је се могло? Морало се на ниже на живот и смрт! Људи су пузили на рукама и ногама, у непрестаном страху, да се у не догледну провалу не отисну. Краљица и њена дворска госпођа биле су умотане у говеђе коже и тако су их вође полако спуштале. Коњима су везане ноге и тако

су на коношцима на ниже спуштани. На послетку — на послетку су синили у раван. Један страх је прошао, али је настао други страх за несрећног цара.

Глигорије је био извештен о Хенриховом доласку, баш тада кад се спремао на сабор у Аугебург и ради тога био дошао у Горњу Италију. Он се уплаши кад чу за царев долазак. Папа је држао да Хенрих долази да му се освети за нанету увреду. И доиста Хенрих му се и могао осветити, јер ломбардијски великани и епископи изиђоше му у сусрет у највећој радости, надајући се да је дошао да стане на пут самовољи Глигоријевој. Они му понудише своју помоћ, али их Хенрих одби са речима: „Ја нисам дошао да се борим, већ да извршим покајање.“

Глигорије брзо одустаде од свога пута и побеже у замак Канос, својој пријатељици Матилди, маркграфини тосканској, јер он још не знађаше да Глигорије долази њему као покајник. Он се јако обрадова кад чу, да му Хенрих долази као аџија на покајање. Чим је Хенрих стигао у Канос, он замоли преко графинце Матилде папу, да скине с њега анатему и обећа да ће учинити све, што папа за покајање буде захтевао.

У то време био је обичај да јавни грешник, који хоће да се ослободи од анатеме, мора обући на се вунену кошуљу, која је била као нека врећа. У овој одећи морао је неко време испаштати своје грехове пред црквеним вратима на очиглед целој вароши. Тако исто морао је дуго постити и Богу се молити, докле га свештеник не поврати у крило цркве. Али то се није сматрало као понижење пред људима, већ као понижење пред Богом, пред којим су једнаки просјак и цар. Ово покајање морао је Хенрих издржати у Каносу. Краљ Немачке и Италије стајао је овде обучен у вунену кошуљу, присут по

глави пепелом и босоног, и тако је у авлији замка под ведрим небом чекао на папину одлуку. Три дана морао је несрећник тако стајати не окушајући ништа од јела и пића. Маркграфинца и остали пријатељи Глигоријеви били су тако дарнути Хенриховим плакањем и јадиковањем, да су са сузама молили папу за њега. Шта више, неки су чак викали да је то више него апостолска строгост, а неки опет да је то тиранска свирепост. На послетку четврти дан пусти папа покајника преда се и разреши га од анатеме, под условом, да мирно иде у Немачку и да се краљевске власти одрекне, док се на сабору не реши, хоће ли он остати краљ или не.

Таку строгу осуду Хенрих није очекивао. Зловољан и љутит одвоји се Хенрих од Глигорија, очекујући повољан тренутак кад ће се моћи осветити.

6. Хенрих против Рудолфа шванског

Осећање краљевске части наморало је Хенриха да мисли на то како ће се сами осветити. Чим су ово сазнали Ломбарди, који су се били налутили на краљеву малодушност, они му се опет показаше пријатељи, отворилише му варош и искупише се око њега. Немачки кнежеви опет чим су чули да је Хенрих сами остао непокоран, одрекоше га се и приступише новом избору краља. Они изабраше већ наменованог Рудолфа шванског, храброг и поштевог човека, који је изодавна био Хенрихов непријатељ. Сад беше крајње време да Хенрих похита у Немачку. Њему испале за руком да опет сакупи војску, јер неуредно поступање са краљем многе беше раздражило и многе му вароши понудише своју помоћ. После неколико мањих битака сударише се обе непријатељске војске код *Мерзебурга*, (1080. год.), на оном истом месту где је Хенрих I онако јуначки потукао Угре. Хенрих IV борио се врло дрско и управо ри-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

терски. Дуго се победа колебала. Сакси су продирали победоносно напред, кад напрасно њихово продирање спречи то, што је Рудолф био смртно рањен. Он је баш имао да пређе преко неке јаруге, кад достижје један млад ритер, *Готфрид Бултонски*, онај исти, који је доцније Јерусалим освојио. Одавно га је овај приврженик Хенрихов тражио. Сад полети са обореним коњем и међу обојицом отвори се жестока борба. Мачеви зујаху кроз ваздух и звечећи падаху на шлем и оклоп. На послетку Готфрид погоди свога непријатеља у руку.

Његов мач продре између оклопа и Рудолфова десна рука осечена паде на земљу. И у трбух добио је смртну рану. Њега изнесоше из опште вреве и епископи жалосно стајаху око њега да му даду последњи благослов. Кад му показаше осечену његову руку, узвикну он жалосно: „то је она, са којом сам ја једном краљу Хенриху положио заклетву верности.“ На скоро за тим умре он. Његов је гроб у доминиканској цркви у Мерзбургру, где је његова осечена рука чувана.

(Наставиће се)

О ЗЕМЉОТРЕСИМА

Зима 1884-85 године и сувише је бурна. Нико не памти да је која ранија зима донела тако ужасне удесе као ова. — Море се узбуркало како никада; земља се тресе са најстрашнијим појавама; снег веје где га нико жив не памти; предели, у којима поморанце расту, доживели су онолику хладноћу, колику ни најстарије метеоролошке белешке нису никад забележиле. Каква разлика између ове прехладне зиме и ранијих благих зима?

Ти подаци наводе нас на веровање, да нас природа, од времена на време, обдарује са којом одвећ оштром зимом, а за тим са благим зимама; то је бивало увек, колико нам научне белешке од старине умеју о томе казати што; но не бива, или је одвећ ретко бивала зима, која је у Шпанији показивала 15 степени испод нуле, као ова сад. Ове цифре, које узесмо из бележака академије наука у Паризу, показују особити интерес у том погледу: 1816, 1818, 1821, 1824, 1827, 1831, 1834, 1838, 1842, 1845, 1848, 1850, 1852, зиме биле су врло благе и топле. У опште, зиме, више топле и благе но хладне, јављају се по готову сваке треће или четврте године, а где кад и у периоди од две године.

Али ни једна забележена оштра зима није донела такве ужасе, са каквима садања опустошава особито јужне пределе Европе.

Море око Александрије, Суеца и Архипелага починило је незапамћеном буром толико штете, колико никада. У првој половини Јануара све морске лађе морале су преданити на заливима и пристаништима код Порт-Саида; једну је лађу размрскало море. На талијанским и француским обалама Средиземног мора, ваљали су се толики вали, да су допирали (у Ници) до оних места, која су, отгад се памти, била увек безбедна од највећих морских бура и таласа.

Почевши од Атине, па све до Лисабона, до последњих дана месеца Јануара, када нишемо овај чланак, владала је толика хладноћа (на Југу), да је се светина и сувише преплашила и пострадала, а природњаци се питају, не без необичног дивљења, од куд то?

У Италији, у земљи благог поднебија, вејале су такве вејавице и сметови, какви нису никад ни запамћени ни забележени у тим пределима. Два села затрпана су снегом од 3 метра! Стотинама становника северне Италије затрпано је лавинама (одвалине слеђеног снега с брда). У околини Турина, два дана н је могла ни крочити жељезница; велики број телеграфских жица повидан је у след неиздржљивог терета од залеђеног снега на њима. Планине и равнице талијанске покривене су снегом дебљим од 1 мет.

У почетку Јануара, Александрија, варош у Италији, доживела је једну необичну природну појаву. Падаше јак, крупан снег, дуваше вејавица, хладноћа с ветром како ретко кад, док на један пут загрме, засенуше муње и три пут узастопце затресе се земља!

Тако је исто било и у Француској, а особито у Шпанији. У Паризу, као и на југу Француске, биле су хладноће од 10 степени испод нуле.

Али најнесрећније прошла је Шпанија.

Последњих година скоро нема дана, када се гдегод на земном шару не затресе земља, ма на којој њеној тачци. Јамачно је то бивало увек: „оно што се тресе, тресло се; оно што се тресло, потресаће се“ рече недавно један члан париске Академије Наука; но што ми немамо позитивних доказа о томе, јамачно ће бити узрок у слабом интересу који се раније придавао земљотресима, и оскудица у специјалним друштвима и апаратима.

После оних несрећа, које почини земљотрес у Загребу, и после оног местимичног, слабијег земљотреса у Србији и још неким иностраним местима, ми немамо да прибележимо ни један више, који би ма и приближан био шпанском земљотресу. Шта више, ни земљотреси целог овог века нису ни из далека подобни овогодишњем у Шпанији. Велика пажња научника и радозналост простијег света према последњем, увећани су обилатим научним препискама и расправама о геолошкој природи потресеног земљишта и о природи самог земљотреса, о сили која га ствара.

Преко ноћ, у очи самог Божића римског, задесио је Шпанију први удар земљотреса. Нико се не надаше да ће он донети онакав пустош, какав је прошлог века донео у судству; нико није ни помислио да ће бити, по последицама, подобан оним страшним земљотресима, који прогуташе и покрише вулканском лавом Помпеј, Херкуланум и Лисабон.

Последњи земљотрес само је продужење непрекидних низова подобних феномена, који разоравају Шпанију и суседне јој земље на југу још од вајкада. Да не ређамо посебице године, помињемо овога пута само то, да су анали о природним ужасима у Шпанији, пуни белезака о земљотресима прошлога и овога

века; а без сумње их је било и раније. И донста, као да подземне силе нису исцрпиле своју акцију — бедну Шпанију текар ће да пустоше нове катастрофе.

Интересно је што француски академичар Фукије саопшти недавно академији о правцу тог земљотреса. „Асорска острва, вели он у своје извештају, осетила су јаке земљотресе 22. Децембра (по рим.) у јутру,“ дакле на два-три дана раније него што се први потрес осетио у Шпанији. За чудо да мимоиђу ти ужаси Португалску! Морске лађе, које су између 22 и 25 пловиле морском пучином између Континента и Асора, осетиле су такође љуљање од земљотреса. Ели Вомон, француски природњак, доказује да садашњи шпански земљотрес има свој ланац: то је вулканска зона која се простире прибежјем Средиземног мора, т. ј. од Грчке, с истока, до Асорских острва, на западу. На тој се линији и појавио земљотрес, јер су га прво осетили на Асору за тим у Португалској, у Шпанији и, последњих дана, заједно са последњим земним уздисајима у Шпанији; у Италији. Ових дана, на концу јануара, осетио се и у Босанско-Ерцеговачком југу, а и у Посавини нашој, као и у Обреновцу пре два три дана.

Али Шпанија је опустошена за све. „Сад је ред на Грчку!“ вели Хенри Парвило.

Академија Наука у Паризу, испратила је једну научну експедицију, којој је ставила у дужност, да се на самим опустошеним местима у Шпанији, на рујинама страховите природе чије су силе у овом делању још доста тампе за науку, посвети испитивању геолошке конституције оних регијона који су највише и најаче потресени.

Сувремени научници нису задовољни Хумболтовом утешном, при том врло оштроумном, изреком: „вулкани су чирови, кроз које се земља чисти.“ То је истина; силе, које из унутрашњости земљине делају на земну површину, поготову са свим ослабе и прекину сваки потрес земље, кад нађу где год одушке. Ми ћемо да поменемо један пример, који ће да потврди Хумболтову, изреку: У почетку првог века после Христа, тресаше се земља шеснаест година око Помпеја и Херкуланума. На концу шеснаесте године нађе одушке на врху Везува, и покривши

вулканском лавом обадве те вароши, престаде. Земља се дакле прочистила кроз свој чир, велимо ми по Хумболтовој изреци.

Сувремени научници, као што рекосмо, нису задовољни само с тим; они желе да допру и до најтамнијих страна те природне појаве; ужасне последице, које оставља за собом, улевају већи интерес према томе феномену. Услед тога данас се пише више по икад о том питању; непосредне студије, којима су се одали особито француски научници на самом месту земљотреса, дале су нам новог материјала и потпуније грађе за решење тог питања. -- Желећи да и наша читаоци добију што јаснију слику о земљотресу и његовим последицама у Шпанији, ми доносимо ниже један чланак, који смо саставили према новодобивеним подацима од научне експедиције, саопштеним и претресаним у седницама Академије Наука у Паризу, из ког ће читаоци видети не само праве послетке земљотреса, него ће се упознати и са сувременим мишљењем најкомпетентнијих научника о узроцима и природи самог земљотреса.

Први потреси, као што смо поменули напред, јавили су се ноћу 24—25 Децембра по римском. 25 у вече одјекнуо је и у Мадриду; за тим су се непрестано јављали све увећавајући се, док на послетку нису дошли на последње степене слабости, у којима се сад, на концу Јануара по нашем, налазе. Ужаси, које нам јављаху новине, подсећаху нас на најтужније успомене геолошке историје наше земље кугле. Материјални губитци превелики су; број мртвих тако исто¹⁾. На многим местима појавило се до 45 непрекидних земљотреса. Осцилације обично трају врло кратко и рачунају се на разломке секунда; овога пута забележено је и таквих осцилација (колебања), које су трајале више од четири минута. Таласаста кретања земне коре произведена су на релативно малом простору, али је њихова енергија била врло велика, тако велика, да је доспела до највиших врхова, што је врло ретко. Многе осцилације опустошиле су вароши и села која леже на паду планинском с јужне стране; то је било

особито са регионима који обухватају простор од Сијере Неваде до приморја. Често су потреси, били пропраћени са страшном тутњавом налик на тутњаву која се чује кад какав железнички воз прође на једанпут великом брзином, па тако исто муњевито протутњи кроз какав тунел.

Дејства и последице које су постигле Шпанију не разликују се ни у колико од последица примећених и забележених од највећих и најужаснијих земљотреса. Зграде се руше, земљиште упада и угне се, место тврде земље јављају се пукотине, врели извори потеку из испреметане земље, провале и бездна отварају се и по том се онет затрпају покривши куће и становнике, који и иструну тако; земља и стене стропоштавају се са високих брда у равнице; на кратко, свуда пустош и хаос.

У Периану се отворила земља на неколико километара. На сред села Гевеја отвори се једна провала, отвори се земља, и после неколико минута та грдна пукотина прогута неколико кућа и душа; у другом селу чу се нека тутњава а одмах за њом отвори се, растави се земља и у ту провалу улегну сва црква, којој се само врх од звонаре још види. У околини Малаге, сишла је готова цела једна сељачка кућа с високог брда, на чијој је средини била саграђена, на равницу. Ноге, енжењер у Севиљи, у Шпанији, пише францеском ученом друштву, да су земљотреси произвели грдне пукотине; гдекоја има по неколико километара у дужини; обично полазе од планине па прелазе целу равницу. Једна има 4 миље дужине; друга 3 километра и 15 метара ширине и 10 метара дубине. Ова последња има потковичаст облик и пресеца једну доста високу планину. Поред тих тужних чудноватости, стропоштавања и рујине гомилаху се непрестано у провинцијама Гренади и Малаги. У варошници Алами, од 1757 кућа 1462 потпуно срушене; материјални губитци доспевају стотину милиона динара, не рачунајући стоку и жита. Велики број села и варошица остало је на половини кућа — половина је срушена. Још се не знају потпуни подаци те тужне статистике. Број мртвих рачуна се на хиљаде, а зар ће се и сазнати лако број жртава кад је велики број душа ишчезао у пукотине и дубине земљине,

¹⁾ Académie des Sciences; Fouquier; Henri de Parville; La Nature, Lissandier.

кад су многи укућани под сурвинама? Јадни Шпањолци! Више од 30.000 душа остало је без крова и огњишта, и борави на пољу под ведрим небом, на незанамњеној цичи од 12 степени испод нуле. Зима са својом суровом хладноћом потаманиће оно, што земљотрес није могао! Глад и болести дошле су у помоћ сад. Ето где се велике катастрофе, које су оставиле за собом кржаве трагове у историји прошлости, поново јављају на старом континенту, и то тада, када ми мишљасмо да смо заштићени од покрета нашег земног шара!

При свем том, земљотреси у Италији и у Португалској били су суровији. — Испод Везува, у Италији, простираху се пре 1800 год. од прилике две дивне вароши *Помпеј* и *Херкуланум*. 63 год. после Христа, затресе се јако земља око тих вароши. Нико до тада није знао да је Везув вулканско брдо. Од 63 год., па све до 79 год. Земља се непрестано час лакше час јаче тресла. — 79 год. појави се чир кроз који се земља прочисти: са Везува покуља истопљено и преврело камење; земља се уздрма; море устукну и поново се рашири, и две лепе римске вароши Помпеј и Херкуланум покри огњевити пепео, нека житка и ватрена маса. Све живо, заједно са кућама, покри један врло дебели слој вулкански, иза кога више никада не угледаше света! Пре сто педесет година од прилике, почеше неки копати дубок бунар, и на опште дивљење, најиђоше на неке зидове: то беху куће поменутих вароши, са којих се још непрестано копа земља и изналазе многе интересантне старине.

Вулкани, са избацајем растопљене руде, може бити да нас бране од непрекидних земљотреса, који би нам чинили грдне штете. Али како грдно уцењују ту своју службу, показује нам ужас који починише у Италији, и у Португалској, о коме ћемо такође две три речи рећи.

Португалски земљотрес 1755 године, био је суровији од садањег шпанског. 1. Новембра 1755 год., без икаквог претходног знака, чу се на једанпут нека тутњава, и одмах за тим осети се први и силни потрес који разори велики део вароши Лисабона; за тим се

земља затресе још два три пута, и овај наизменични потрес, слабији од првог, доврши разорење. За шест минути погинуло је 60.000 душа. Море се тако узбуркало, да се је прво повукло, а за тим одмах појурило на обалу са валима који имађаху више од 15 метара у висини. Цео кеј, тек сазидан од мермера, са огромним трошковима, сруши се и улегну у бездан. Потрес је обухватио врло велики простор; осетили су га на пучини морској, на Алпима, у Енглеској, у Сицилији, у Алгиру; покрет се простирао до Антила и Канаде. За све време месеца Децембра земља се тресла, а, 9. Децембра, био је такође јак потрес. За тим се све умирило, и земља се умирила.

Ми не можемо да предвидимо да ли ће земљотрес у Шпанији кратко време трајати; у овај мах, кад ово пишемо, још траје, премда врло слаб. Земљотреса има врло кратких а и врло дугих. Земљотрес у Калабрији, трајао је (од 1784 год.) три и по године; и после тога осећао се врло слаб потрес — вибрирање земље. Прве године забележено је 959 потреса. Земљотрес у Белуни трајао је (1873 год.) шест месеци, и завршио је ужасним ударом 25 Децембра.

У пределу између Дармштата и Манхајма, налази се једно место које се зове Гросгерату, које је недавно, после дуге периоде мира, претрпело доста јаке земљотресе. Новембра 1588 год. и Новембра 1785 год. имало је врло силних потреса. Наједанпут, после стогодишњег мировања, Јануара 1869 год. земља се поново затресе; после мировања месец дана, отпочеше опет чести и силни земљотреси — више од 600 било је за годину дана. Обнављали су се све до 1873 год. У опште, као што рекосмо, што се је тресло, трешће се. Што се тиче трајања тих конвулзија, ми ништа извесно не знамо.

Садањем земљотресу у Шпанији претходио је на месец дана пре један потрес, који је проузроковао многе штете на југо-истоку Француске, Италије и Швајцарске. 27. Новембра осетио се у једном истом тренутку јак земљотрес у Турину, Женеви и Лозани.

(Наставиће се)

РЕД КОЈИМ ИДУ НАУКЕ И ВЕШТИНЕ ЈЕДНА ЗА ДРУГОМ

(Наставак)

Сви утицаји спољнога света производе у нама нека осећања, која, сем онога што иде у сферу чисто интелектуалну, остају чисто у субјекту нашем као осећања или диспозиција њима. Оно што и како се ми у даономе моменту осећамо можемо рећи, да је резултат од свих њих што су на нас утицала и што утичу. Темперамент једнога човека, нарав или расположење његово, то је ова резултанта. А дејство сила у паралелограму познато нам је. Што је која сила већа, то она више вуче на своју страну. Дијагонала или резултанта је више њена. Она осећања, која више превлађују у једне индивидуе, више јој и дају тип свој. Организам је више живео по њима, и њима се прилагоднио. Он је добио *склоност* да њих више понавља, да у њима живи и по њима ради. Ево да наведемо како је ово лепо карактерисао чувени берлински филозоф и физиолог Du Bois — Reymond у своје једноме говору „Ueber die Uebung.“ Он вели: „Она већа покретљивост молекуларна у ћелијама ганглиозним (што се вежбањем и чешћим понављањем стече) може се упоредити с продирањем воде негде кроза земљу или клизањем низ брдо. Испрва иде тешко и по мало само, а што даље, то се све више пут утире и све лакше бива. Вода протиче с лакошћу, а цигље низ даску или санке низа снег клизају се све лакше.“ Тако се дакле извесна осећања у нашој унутрашњости или субјекту нашем утврђују и преотимљу мах нада другима слабијима. Према организму она су *шкодљива*, ако ремете његове радње, или *корисна*, ако их потпомажу; а према субјекту нашем она су *пријатна* или *непријатна*. И једна и друга дају му тип његов, час више једна, час више друга; час подједнако. И по трајању и јачини њиној одређује се оно просечно расположење човекове душе, што се зове *нарав*, оно осећање, које њиме превлађује и покреће га на извесне радње а од неких га уздржава. И ово је она најдубља суштина човекова, која у свези са оном интелектуалном, даје сву вредност човеку, одређујући му поступке његове и према себи и према другима људима и према целици природној.

Ми видимо, да и она зависе од спољнога света, који их производи. Видимо, да се и она започињу из малог, из елемената, па се развијају органски даље и даље. Видимо, да она далеко ближе стоје нашем субјекту и души, него сфера мислена, која више припада духу. И, најпосле, знамо, да наслеђе има много више утицаја на њих, него на дух. А у горњем излагању већ смо видели, да с постанком и развићем њиним иде упоредо и постанак и развитак израза језичких за њих.

*

Из свега досадањег ми бисмо могли извести овај основни принцип: да се душевни развитак човеков врши *природним редом*, и да, по томе, и наше намерно утицање на њега, васпитање, има да се базира на њему. Има извешан природан ред у развићу умном, има извешан ред у развићу моралном и језичном. И сва су ова три развитка везана међу собом и везана с развитком телесним. Без телеснога развитка ова се три друга не би могла ни вршити. Од детета у колевци нико не може начинити филозофа, моралисту и беседника; оно то само може да *истане* с даљим развитком телесним. Физиологија нам каже, да за извесне функције треба извесних органа, а да ови органи расту, треба да раде. Говор се не може развити без извесног ступња интелектуалног и моралног развића, пошто смо видели, да се природним редом језик онолико развија, колико дух и осећања напредују; ово пак двоје онолико, колико напредује телесни развитак и колико се више човек креће у простору и времену, те је више оних утицаја из спољнога света. Сва четири ова развитка стоје дакле у тесној свези један с другим, и интелектуални, и морални, и језични и телесни. Цео је живот душевни једна нераздвојна *целина*, исто онака, каку чини тело и душа, или материја и сила међу собом. И душа и тело чине таку целину или јединицу, да се развитак једнога без развитка другога ни замислити не може. Душевне радње су функције телесних органа, а ови се опет само радећи развијају. Једно без другога дакле не може, једно друго условљава; једно од другога зависи. Разви-

так душевни иде упоредо с развигком телесним, и развигак телесни иде упоредо с душевним.

„Природни ред“ у развигку допуњујемо дакле тиме, што га још вежемо с телом, и сватамо цео организам и његов живот као једну органску целину, па јављала нам се она као радње душевне или телесне. И ова нам је допуна врло важна за наше даље педагогиско поступање.

Још један развигак имамо да споменемо. Он није ништа засебито од ова четири досадања. Он је у неку руку комбинација и употреба њина. Го је вежбање или стицање способности или лакости, да се ова четири употребљују и примењују. Да од интелекта постаје књижевност, да од језичнога у свези с њим постаје беседништво, да се од моралнога развијају правни одношаји људски и социјалне особине у појединаца, да се тело и поједини удови његови навикавају на извесне физичке радове, те да се производи оно, од чега је цела култура састављена. То су вештине и занати. То је развијање умешности у својих органа телесних за производње свега онога што људима треба за њихов живот индивидуални и социјални. И његов се започетак датира од онога доба, од како дете самостално од мајке почне да се служи својим органима, прво чулима па после удовима својим. Све је даље развиће само продужење ове прве употребе њане и навике да се њима служе. А да и оно стоји у органској вези с оним првима, то је одвећ јасно и очевидно. Руке, које испрва не умеју једна другу да умију, доцније, у свези с осталим развигком, праве грађевине какима се и ум и срце и морал људски дивн. Уши, којима су испрва досадни сваки звуци, компоују доцније најсложеније музикалне арије. Око, које испрва мучно да распознаје само светлост од помрчине, снима доцније, у свези с руком, најшареније предмете да изгледају као истински, а не насликани. И ту дакле влада принцип: из ничега или малог, па даље, природним редом, у свези с осталим телесним и духовним развигком.

*

Шта је то природни ред, и како то има да се удеси распоред наука те да њему потпуно одговара?

Пошто смо овако изнели основицу, па којој ће да нам стоји цела зграда, то ће нам сада бити лако да се упустимо у потачније излагање реда, којим науке ваља да иду по школама. Теоријски смо у главном већ видели шта је тај ред, а сад имамо, више практички, да га применимо на појединим научним предметима. Имамо дакле сад да изложимо специјално цео ред, којим науке једна за другом иду и у ономе нашем намерном утицању на човеково развиће што се зове васпитање „треба“ да иду. А досадање излагање спремило нас је, те да се не морамо упуштати у велику опширност и разлагање код појединих предмета.

Најопштији принцип, који нам се из досадашњице одма натура и сам на помет, и по коме би Педагогија и васпитање имало да удешава сав свој рад и поступање, јесте да школа продужи цео онај развигак, све оно, што су деца пре тога код куће стекла, и да га продужи на исти начин, на који су га деца пре школе вршила.

Који је то предмет наставни, који бисмо могли именовати, у коме би био усредсређен и телесни и духовни и морални и језични и технички развигак, и у коме би се сви они вршили и продужили подједнако и на исти начин као и код куће? — То је предмет, у коме још науке нису подељене, већ све иду заједно, у онакој целини и јединству, у којој су од рођења почеле да утичу на човека и да га развијају: То би било оно, што се данас зове „Очигледна настава.“ У њој деца посматрају све што је око њих и на исти начин, као и у досадањем своме развигку до школе, те просто проширују онај круг свога енциклопедичнога сазнавања, што су га код куће створила и донела у школу. Не пита се ту ништа којој области научној то и то припада, него се све посматра и тумачи до оне дубине и ширине, која је у опште могућа према ономе општем ступњу дечије развијености, или њипоме хоризонту. Но та *Очигледна настава* не би смела да буде ова иста, која се данас разуме и која је већном у пракци, где се у затвореној соби износи само неки предмети и о њима више само говори. Слично ономе код куће, она би морала да путује, те да се тело вежба, да посматра и слуша и мирише окуша све предмете,

њине особине, број, одношаје, те да се развијају чула а с њима ум и срце; да се веже с најразвијенијим покретима телесним, те да се поједини удови његови вежбају, расту и доводе у службу духу и задобијају творачку моћ; да доводи децу у додир с људима и природом, те да се развијају и морални и религиозни одношаји; да о свему томе и говори, али само онда, кад се већ створи идеја или осећање, које хоће да се искаже. На првом ступњу стоје *игре*, слободне и гимнастичке, певање и музика, и најлакши ручни радови: пртање (управо шарање, па онда сликање), грађење које чега од артије, дрваца, камења и т. д. Једном речи, она би имала, да *настави* све оно што су деца донела од куће, а да *сирема* за све науке, које ће доцније из ове заједнице да се развију и одвоје свака за себе. Читање и писање, цифре и рачунање с њима, на овој ступњу, ваљало би само припремити тиме, што би деца сва слова и цифре познала и умела да их направе, и, по томе, рачунати их више у вештине, него у неку науку или у српски језик.

Као даље раширење Очигледне наставе дошао би други предмет, који би вршио све ово и на исти начин опет, само га разграђивао све даље. Који би то предмет био, у коме би се све ово вршило, а да се поједини предмети научни још строго не одељују један од другог? То би био предмет, који се данас обично зове „Познавање света и домовине“ или „места и околине,“ а који бисмо ми назвали: „*Познавање околине и домовине.*“ Оно би дакле било центар или среда, у којој би се шире вршило све оно и онако, што је и како је Очигледна настава пре тога вршила. Дабогме да је и ово очигледна настава, само шира, и за то јој дајемо ово друго име. И оно би имало да концентрише у себи оних пет развитака: умни, морални, језични, телесни и технички, само у ширем обиму. Дакле посматрање најразвијенијих предмета и тумачење свих могућих простијих појава у дотичном рејону, и упоредо с тим, даље ширење осећајне сфере и говора, даље развијање телесно, и све веће стицање стваралачке способности. Све су то само елементи за све поједине гране научне, које ће за тим посебице да се развију из

овога. Најразличније представе, појмови, логичке операције, осећања и језични облици, који их прате, растење тела и употреба његова и његових појединих делова на разне културне творевине, — све је то још једна широка и општа енциклопедија. Али није истина да се то све може постићи речима, и седећи у школи. Организам се сам мора довести у непосредан додир с овим ширим новим хоризонтом и са свим оним што је у њему, те да то непосредно утиче на њега, исто онако, као што је на њега утицао и онај мањи и најмањи код куће, те да се на тај начин развија оно што иде у интелектуалну сферу, оно што иде у осећајну и моралну, и језик. То вреди и за развитак телесни и онај стваралачки, технички, уметнички. И тело се развија само кретањем и радом. И оно се мора довести у непосредан додир с оним стваралачким пословима, за које хоће да се оспособи и да их врши, а не може само речима. Јер учити какву вештину речима, а не радећи, исто је тако, као и одвојити се од реалнога објективнога света и појава у њему, па развијати њима, речима, дух и морал, или развијати тело или чувати здравље књигом. И у данашњем васпитању као да нема веће болести по што је ова: образовање *речима*, место природом, објектима и појавама њеним, т. ј. утисцима из спољнога света и искуством, дакле природним развитком да се *долази* до речи и језика. Не мислимо, по томе, ни овде никако оно „Познавање света и домовине“ што се данас предаје по школама, и не мислимо никако да ваља да се седи у затвореној соби па да се само говори и „предаје“, као што се обично то чини. Мислимо ширење онога хоризонта целога очигледним посматрањем, животом и емпиријом.

Долази сада време, да се поједине науке, или боље да речемо, поједини научни предмети специјализују и издвоје из ове заједнице. Није за то, што ће од сада као и метода учења да се промени, или што принцип духовне једине и органскога развитка више не вреди; него просто за то, што научних објеката и области толико има и с толиком опширношћу и дубином, да их је немогуће на овај начин даље савлађивати, или барем да је то савлађивање веома теже. Од путо-

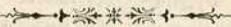
вања и ширења хоризонта у простору нема више ни помена, јер се пре прошло докле се год могло. Даље је остављено само појединцима, да их живот отисне више куд у даљину, или не. Остаје нам дакле да се ограничимо на оно, што је у томе задобивеном хоризонту, на обраду његову, и да се вештачки послужимо за раширивање његово. Све појединости у њему, ма како да су до сада темељно пређене, опет су оне неуређене и неурезане дубоко у нашу интелектуалну суштину. Сем тога, све је посматрање морало да буде више мање површно, и посматрало се само оно, чега је било у дотичноме хоризонту и колико је допуштао онај мали круг дотадањег сазнавања и развитка. Долази време да се зна и посматра и оно, што је ван тога хоризонта, и да се све то знаће системски уређује и проширује. С тога ће сада поједине науке да се издвоје и свака за себе уређује своју материју и изналази своје принципе. Оне ће се започињати основицама својим, које су се до сад задобиле те су у многоме познате, па ће се кретати даље и даље. А пошто оне у суштини све скупа, нису ништа друго, до опет ширење онога хоризонта наших логичких или духовних радња, то нам неће ни мало бити чудно, ако се појави да се на једној страни не може ићи напред без које друге, да се дакле једна наука не може развијати докле хоће без других, а особито неких извесних, које морају да јој претходе. Шта више, из пређашњег излагања нама би пре било чудно кад то не би било. И то ће још један доказ бити више, да је наш цео духовни развитак једно *органиско* развијање.

И донста све науке стоје у тесној свези једна с другом. И не само да се виши ступањ једне науке не може вршити без њених нижих ступњева, него се и поједине науке целе не могу развијати независно од других, нарочито оних, чији се предмети и појаве тесно додирују. Особито једна наука не може

без оних, чијим принципима она тумачи своје појаве, или којим се помаже да их растумачи. Без Физике и Хемије н. пр. не може скоро ни једна наука, јер све тумаче своје појаве њиховим законима, а без Математике ни ове две, јер се све помажу њеним законима. Физиологија не може без Анатомје а Психологија опет без Физиологије. У Зоологији самој, н. пр. могли бисмо обележити три ступња, од којих два друга не могу без првога, а трећи без оба прва. Први је ступањ да се *ошине* оно што се види, онако како је; други је да се исприча како је то *постало*; трећи је да се пронађу и изнесу *узроци* и закони, по којима је све то и тако постало. И тек ово последње одговара појму науке у строгоме смислу, а оно двоје прво само је припрема за науку. Или ако тачније узмемо, да све ово троје уједно чини једну целину и науку, која се зове Зоологија, онда су оно двоје само први ступњевни њени, а треће последњи и највиши. Да сада и ови главни ступњевни имају својих пододељака и подступњева, то се разуме и по себи. Последњи ступањ, на пример, могли бисмо поделити на узроке космолошке, узроке геолошке, географске и биолошке, а други на Физиологију и Морфологију, или на Физиологију, Ембриологију и Филогенију.

С обзиром на ову зависност научних предмета, једних од других, и с обзиром на ону зависност виших ступњева од нижих у једне исте науке, ми имамо да поређамо све науке, како оне од раздвоја свога из целине имају да иду једна за другом и једна поред друге. У томе ћемо се ограничити само на главније групе, а распоред материје у појединих наука оставићемо самим тим наукама, да га оне саставе саме према својој природи. Наше је овде, да обележимо само важније моменте њине, у колико они улазе у онај општи ред и утичу на њега.

(Наставиће се)

ПРИПОВЕТКЕ ИЗ СТАРОГ И НОВОГ ЗАВЕТА

(УДЕШЕНО ЗА ШКОЛСКУ ПОТРЕБУ)

(Наставак)

Молитва Спаситељева у врту гетсиманском.

Кад се сврши тајна вечера, Исус Христос пређе са апостолима преко кедарског потока, и уђе у врт који припадаше селу Гетсиманији, — а то је на масличној гори. Тада Спаситељ рече својим одабраним ученицима: „Жалосна је душа моја до смрти; почекајте овде, и стражите са мном.“ И удаливши се мало од ученика, Исус Христос мољаше се ничке: „Оче мој! ако је могуће да ме мимоиђе чаша ова; али опет не како ја хоћу него како ти.“ После молитве врати се Исус Христос к својим трима апостолима који беху заспали, и рече им: „Зар не можете један час постражити са мном? Стражите и молите се Богу да не паднете у напаст; јер је дух срчан, али је тело слабо.“ И по други пут Спаситељ оде да се Богу моли, говорећи: „Оче мој! ако ме не може ова чаша мимоићи да је не пијем, онда нека буде воља твоја.“ Опет се врати својим ученицима, затекне их где спавају и рече им: „Устајте, хајдмо, ево се приближава онај, који ће ме издати.“

Јуда Искариотски предаје Исуса Христа.

Ваш у тај мах, кад Спаситељ рече, да се приближује онај који ће га издати, појави се Јуда Искариотски, а с њиме и много наоружаних војника, које беху послали јудејски архијереји и старешине да ухвате Исуса. Јуда се беше условио са војницима да онога ухвате, кога он пољуби. Спаситељ изађе им на сусрет, и запита: „Кога тражите?“ Војници му одговоре: „Исуса Назарећанина.“ Спаситељ им одговори: „Ја сам тај.“ Војници одступе назад, и падну

ничке. Кад се подигоше, Јуда пољуби Исуса Христа, а Спаситељ му рече: Јудо! Зар пољунцем предајеш Сина човечанског? И опет запита војнике, кога траже; а они му одговоре: „Исуса Назарећанина.“ Христос им рече: „Ја вам већ казах, да сам ја тај; пустите те друге нека иду.“ Тада војници окружише Исуса. Ученици хтедоше га бранити, и Петар, шта више извуче мач, и очуља једног архијерејског слугу, по имену Малаха. Но Спаситељ рече Петру: „Остави мач у каније, јер сви који се мачем бране, од мача ће и погинути. И зар ти мислиш, да ја нисам у стању умолити Оца мојега, да ми пошаље више од дванаест легеона анђела? Али како би се испунило пророчанство у светоме писму да ово треба да буде.“ Затим преда се војницима, они га вежу и одведу првосвештенику. Ученици пак његови поплашише се и сви побегоше.

Спаситељ пред Аном, тастом Кајафиним.

Кад Христа ухватише војници, они га најпре одведу тасту Кајафином Ани, који је раније био првосвештеник. Ана запита Исуса Христа о ученицима његовим и науци његовој. Спаситељ му одговори: „Ја сам свагда учио у зборницама и у цркви; ништа нисам говорио кришом, па за што мене питаш? питај оне, који су слушали моју науку, — они најбоље знају.“ Један од слугу архијереових удари Исуса по образу, рекавши: „Зар се тако одговара архијереју?!“ Но Спаситељ му рече: „Ако сам рђаво казао, ти ме избличи; а ако сам добро рекао, за што ме бијеш?“ Затим Ана пошаље Исуса онако везаног Кајафи.

Само два ученика иђаху за Исусом, и то поивдаље, а то је био: Петар и Јован. Кајафа почне тражити лажне сведоке, који би на Исуса засведочили ма што, што би смртну казну за собом донело. Јавише се само два сведока, који су сведочили, да је Исус говорио: да може цркву божју за три дана срушити, и за три дана опет подигнути. Тада првосвештеници, старешине и књижевници запитају Исуса: „Кажи нам јеси ли ти Христос?“ Христос им рече: „Ако ја кажем да јесам, ви ми нећете веровати.“ Ово је био последњи одговор Спаситељев, и он није хтео ништа више одговарати ни на каква питања. Кајафа устане у сред зборнице, и јасним гласом запита Христа: „Заклињем те Богом живим, кажи нам, јеси ли ти Христос, Син божји?“ Христос му одговори: „*Ти рече.* Ја вам и то велим, да ћете одсада видети сина човечанског, где седи с десне стране силе, и иде на облацима небеским.“ Тада првосвештеник од велике љутине расцепи хаљину на себи, говорећи: „Хули на Бога; шта нам требају више сведоци; ево сад чувате хулу његову.“ За тим запита све: „Шта ви мислите?“ И сви одговореше: „Заслужио је смрт.“ И почеше плувати Спаситељу у лице и бити га по образима. Говорећи: „кажи нам Христосе, ко те удари?“

Петар се одриче Христа.

Спаситељ је апостолу Петру много раније предсказао, да ће га се одрећи. И ово се испунило. Док су Исуса Христа онако нечовечно смевали, Петар сеђаше са слугама архијерејским поред ватре и грејаше се. Једна слушкиња дође к њему, па ће му рећи: „И ти си био са Исусом Галилејанином.“ Он пред свима одговори: „Не разумем шта говориш,“ и пође ка вратима. У то време петао кукурекне. На вратима сретне Петра друга слушкиња па ће му и она рећи: „И овај је био са Исусом

Назаређанином.“ Но Петар се поче клети, да он и не познаје тога човека. И слуге архијерејске говораху да је Петар по свој прилици био са Исусом; јер судећи по његовом говору, и он је из Галилеје. Један опет слуга, рођак Малков, коме је Петар ухо одсекао, рече да га је видео са Исусом у Гетсиманском врту. Но Петар се поче одрицати и клети, а петао и други пут кукурекну. Исус Христос окрете се и погледа на Петра, и Петар се сети шта му је Спаситељ предсказао, па се горко заплака и изиђе из авлије.

Сутра дан, првосвештеници и старешине, осудивши Исуса Христа на смрт, одведу га у судионицу Пилатову, а Пилат је тада био римски намесник у Јудеји. Но сами нису хтели ући унутра, јер су сматрали да би се тиме оскврнили, и не би могли сутра дан празновати празник, и јести пасху.

Јуда Искаријотски видећи да је Исус Христос осуђен на смрт, покаје се и врати првосвештеницима и старешинама тридесет сребрника, рекавши им: „Сагрехих, јер предадох невину крв,“ за тим баца новце у цркви, оде и обеси се. Првосвештеници реше, да се ти новци не могу вратити у црквену благајну, јер је за њих купљена крв, већ да се купи једно село од некаквог крчагције, — лончара, па ту да буде гробље, где ће се странци сахрањивати. И тако се испунило пророчанство пророка Јеремије: „*И узеше тридесет сребрника цену њенога, и дадоше их за њиву лончареву.*“

Спаситељ пред Пилатом.

Пре него што ће Пилат узети Исуса Христа на одговор, он изађе пред скупљене јудеје, и запита: у чему они налазе да је крив Исус Христос? Они одговоре, да он својом науком квару народ чак од Галилеје па до Јерусалима, и да назива себе царем

јудејским. Пилат им рече, да они осуде Исуса Христа по своме закону; но они одговоре, да је он крив, и да смрт заслужује, али они немају права да га смрћу казне. Тада Пилат уведе Исуса Христа у своју судионицу, и запита га: је ли он цар јудејски? Спаситељ тада запита Пилата: да ли он то од своје стране пита, и тако мисли, или су му други то казали? На то ће му Пилат одговорити: „Ја нисам Јудеј, но су те амо довели јудеји и првосвештеници.“ Тада му Спаситељ рече: „Царство моје није од овога света; кад би било од овога света, онда би слуге моје браниле мене, и ја не бих био предан Јудејима.“ Пилат га опет запита: „Али, јеси ли ти цар?“ Христос одговори: „Ти велиш да сам цар.“ Ја сам за то рођен, и за то дођох на свет да сведочим истину.“ Пилат га запита: „Шта је истина?“ Но Спаситељ се уздржао од одговора.

Христос пред Иродом

Почем је Исус Христос био из Галилеје, а тај је предео потпадао под власт цара Ирода: то Пилат пошаље Христа Ироду, да га и он испита. Овоме се Ирод веома обрадује, јер је одавно желео, да види Исуса Христа, а много је о њему слушао, и надао се, да ће Исус Христос учинити какво чудо. Ирод о много које чему запиткиваше Исуса, али му он ништа не одговори. Првосвештеници и књижевници чак су и тамо отишли за Исусом, и стојећи пред Иродом, пањкали су Христа. Но Ирод не нашавши никакве кривице код Исуса, пошаље га натраг Пилату. И Пилат није нашао, да је Христос крив, нити заслужује смртну казну; и за то предложи јудејима, да Исуса казни, па да га одпусти.

Код Јудеја био је обичај, да о празнику Пасхе измоле једног преступника, и да га пусте с робије. Пилат предложи Јудејима: да им отпусти Исуса. Но они одговоре:

„Немој њега, већ Вараву.“ Вараву је био хајдук.

Пилат видећи да не може ништа учинити од раздражене светине, преда Исуса Христа својим војницима да га муче, и да га исмевају. Војници оплету венац од трња и метну Спаситељу на главу; огрну га некаком црвеном хаљином, налик на царску порфиру, и бијући га по образима, викали су: „Радуј се царе јудејски!“ Пилат још једном изађе народу, и опет понови: да он не налази никакве кривице код Исуса, а да би изазвао саучешће у окорелим срцима јудејским, он покаже на измученог Исуса. Но првосвештеници и слуге њихове као из једног грла викаху: „Распни га, распни!“ Пилат им одговори: „узмите га ви па га распните, јер ја не налазим кривице код њега. Но Јудеји говораху: „Ми имамо закон, и по том нашем закону он мора умрети, јер се издаје за сина Божијег.“ Кад ово чује Пилат, он се још више уплаши, па уведе Исуса Христа у своју кућу, и запита га: „Одакле си ти? Спаситељ му ништа не одговори. Тада ће му Пилат рећи: „Зар мени нећеш да одговараш? Зар не знаш да имам власт, и да те распнем и да те пустим?“ Спаситељ му одговори: „Ти не би имао никакве власти нада мном, кад ти не би дано било одозго. Па за то, већи грех лежи на ономе, ко ме је теби предао.“

И жена Пилатова много се заузимала за Исуса Христа. Она пошаље слугу, да каже Пилату, да ништа не чини томе праведнику, јер је те ноћи чудновате снове снала. И сам Пилат желео је да отпусти Исуса Христа, и да му ништа не чини; али су Јудеји викали: „Ако оспустиш Исуса Христа ти ниси веран ћесару.“ Пилат се уплаши од овог подметања јудејског, изађе из своје куће са Исусом и војницима, па седне на оно место одакле се судило јавно. Ово се место звало грчки — литостротон,

а јеврејски — гавата. Ово је било у петак око подне. Пружајући руку на Исуса Христа, Пилат рече: „Ево вашег цара.“ Јевреји опет повикаше као из једног грла: „Узми га, узми, и распни!“ Пилат рече Јудејима: „Зар цара вашег да распнем?“ Они одговореше: „Ми немамо другог цара, осем ћесара.“ Тада Пилат уми руке пред целим народом, говорећи: „Ја нисам крив што се пролива крв овога праведника.“ Јудеји повикаше: „Крв његова нека падне на нас и на децу нашу.“ И Пилат пусти Вараву, а Исуса Христа предаде да се распне.

Спаситељ умире на крсту.

У Јудеји, а и по другим покрајинама римске царевине, велики преступници кажњени су тешком смрћу. Начини се велики крст, и на њему преступника распну — приковавши руке јексерима за горњу попречну даску, а ноге доле. На оваку је смрт осуђен и Исус Христос, ма да он није учинио никакав преступ, за који би га требало овако стидно казнити. Но тако су пророци предсказали, и то се пророштво испунило. Обичај је био, да осуђени сам носи крст до онога места где ће бити распет. И тако Спаситељу онако измученом, натоваре крст и он га понесе, али у путу падне под крстом. У то време иђаше у Јерусалим неки Симон Киринејски, и војници сретнувши га, њему натоваре крст да га понесе. Много народа иђаше за Исусом да га отпрати до места казне. Жене су плакале и жедале; но Спаситељ се окрене њима, и рекне им: „Не оплакујте мене ћери јерусалимске, већ вашу децу: јер вам кажем, да ће доћи време, кад ћете желети смрт себи и вашој деци, али и она не ће вас посетити.“ И ово се пророштво Спаситељево збило онда, кад је римска војска опколила Јерусалим и глад је унутра таква била, да су жене своју децу морале јести.

Са Исусом Христом водили су и два хајдука да их распну. Исус је распет у средини, а она двојица — један с десне а други с леве стране Исуса Христа. Био је и овај обичај, да се над главама распетих напише за шта су кажњени. А да би лакше трпели муке, давато им је сирће — помешано са жучи да пију, а овај је напитака у неколико страдалце заносио, те тако нису осећали велике болове. Спаситеља понуде да пије овај напитака, но он није хтео. У тешким мукама, он подигне очи к небу, и рече: „Оче, опрости им, јер незнају шта чине!“ Над главом Спаситељевом беше написано јеврејским, грчким и латинским словима: „Цар јудејски.“ Јевреји мољаху Пилата да буде овакав написао: „Исус Христос, који себе назива царем јудејским.“ Но Пилат им одговори: „Што написах — написах.“ Војници поделе међу собом хаљине Спаситељеве, а ону горњу хаљину која је изгледала као плашт, не хтедохе цепати, него баце коцку, па коме допадне. Све су ово много раније предсказали пророци, а нарочито о горњој хаљини Спаситељевој: „Разделише хаљине моје међу собом, а горњи плашт метуше на коцку.“ Народ се подсмеваше Спаситељу вичући; „Ти, који цркву разваљујеш, и за три дана опет саграђујеш, помози сам себи. Ако си Син Божји сиђи с крста.“ Нарочито архијереји и фарисеји издеваху се над Исусом говорећи: „другима помаже а себи не може помоћи. Ако је он цар израиљев, нека сам сиђе са крста, па ћемо га веровати.“

Један од она два хајдука што су били распети са Исусом Христом, такође се подсмеваше Спаситељу, говорећи: „Ако си ти Христос, спаси себе и нас.“ Тада ће му онај други хајдук рећи: „Еда ли се ти Бога не бојиш? Ми смо осуђени по правди за наша неваљала дела; а он није учинио никакво зло.“ Затим рече Исусу Христу:

„Опомени се и мене, Господе, кад доћеш у царство твоје.“ Спаситељ му одговори: „Заиста ти кажем, да ћеш данас бити са мном у рају.“

Код крста стајаху у великој тузи: Света Дева Марија, Марија Клеопова, и најмилији ученик Спаситељев Јован. Гледајући мајку своју и ученика, Спаситељ јој рече „Ето син твој,“ а Јовану каза: „ето мати твоја.“ И од тога доба Пресвета Дева Марија живела је у кући Јовановој, и он се старао о њој као о својој рођеној матери.

Кад је било три часа, тада Спаситеља спопадоше највеће муке, и он у мукама рече: „Или, или, лима савахтани!“ А то ће рећи: Боже мој Боже! зашто си ме оставио? Они што око крста стојаху, мислили су да Он Илију зове, и међу собом говораху: „Да видимо, да ли ће доћи Илија да га спасе.“

Око девет сахати по источном рачунању, а у три часа по подне како ми рачунамо време, Исус Христос викну: „Један сам!“ Војници замоче сунђер у сирће, и поднесу устима Спаситељевим. Окусивши мало, Христос рече: „Свршило се“ „Оче! у твоје руке предајем дух мој, и рекавши то, издахну. У том тренутку земља се страшно затресе; завеса у јерусалимском храму расцепила се на двоје — од горе до доле; гробови се поотвараше, и многи су мртвачи васкресли. Стотинар и војници који су чували Исуса Христа, поплашише се и говораху међу собом: „Заиста је то био син Божји,“ а народ се у великој тузи и жалости врати у Јерусалим, бијући се у груди, што је овако нечовечно поступљено са овим праведником.

Скидање Спаситеља с крста и сахрана.

Римљани су имали обичај да испребијају цеванице оним осуђеницима, који су на

крсту умрли. Јудеји, због наступајућег празника пасхе, да не би остао Спаситељ на крсту замоле Пилата, да заповеди војницима, да испребијају Исусу Христу цеванице, а тако исто и оним двома хајдучима, па да се после сахране. Војници дођу на Голготу где је Христос распет, хајдучима испребијаше цеванице; а кад дођоше до Исуса видоше да је умро, не пребише му цеванице, — само један војник прободе га копљем с леве стране близу срца, и из те ране потече крв и вода.

У петак пред ноћ, тајни ученик Исусов, Јосиф из вароши Ариматеје, дође к Пилату и замоли га, да му допусти да сахрани тело Спаситељево, што му Пилат дозволи. Јосифу се придружи и Никодим, који је ноћу Спаситељу долазио, и с њиме беседио. Он донесе собом разних мириса, да с њима по обичају јудеском помаже тело Спаситељево. И тако помазавши тело Исусово, њих двојица кришом од Јудеја, обмотају Спаситеља плаштаницом, и сахране га у један нов гроб, у који дотле нико није био сахрањен. Овај је гроб — или костурница принадала Јосифу, и налазила се близу Голготе. При погребу била је Марија Магдалина, и друга Марија. Погреб Исуса Христа био је у петак у вече.

Рано у суботу, дођу архијереји и фарисеји к Пилату, и замоле га, да код гроба Христовог постави стражу. „Јер, говораху Пилату, Исус још док је жив био, говорио је, да ће васкрснути, па се бојимо, да ученици његови ноћу његово тело не украду, па после могу разгласити да је Христос васкрсао.“ Пилат им учини по жељи, и они мету на врата гроба једну велику плочу, запечате гроб, поставе стражу, и разиђу се.

(Свршиће се).

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Испитани професорски кандидати. — Положили су професорске испите: **50. Милутин Таџић**, предавач лесковачке ниже гимназије, из Упоредног Земљописа и Немачког Језика с Литературом. Израдио је темат: Физички и политички опис Немачке. — **51. Сиура Станишић**, предавач смедеревске ниже гимназије, из Упоредног Земљописа и Историје српског народа са Земљописом и Немачког Језика. Темат је израдио: да ли и како утичу Црно и Јадранско море на климу, а по том и на Флору балканског полуострва. — **52. Сава Антоновић**, предавач београдске гимназије из Упоредног Земљописа, Историје српског народа са

Земљописом и Француског Језика. Темат је израдио: Опис старе и садање Грчке у физичком погледу и утицај земљишта на развитак политичког и културног живота грчког народа, — **53. Мага Млинар**, професор крагујевачке гимназије, из Латинског Језика с Литературом, Опште Историје с Литературом и Француског Језика. Темат је израдио Conjugatio Catilinae. — **54. Живојин Јанићијевић**, професор крагујевачке гимназије, из Зоологије, Ботанике, Антропологије с Дијететиком, Српског и Немачког Језика. Темат је израдио: Физиологија варења код разних животињских група.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Г. А. Пајевић из Новог Сада послао је министарству просвете и црквених послова на поклон ове књиге: «Српске Илустроване Новине» 1—12 бр. 25 комада: «Приповетке из историје света», «Зоологија» од Арсенијевића, «Гимнастичке игре», «Најважнији проналасци», «Здравље и напредак наше деце» од сваке по 10 комада; «О дифтеритичној вратобољи» 100 комада; «Народни лечник» 1—8 св. «Индустрија и њени чиниоци у Србији», «Приврета» од сваке по 10 комада; «Приповетке мојој кћери» I и II св., «Савети мојој кћери» I и II св., «Како ваља подизати и т. д.» од сваке по 20 ком.; «Јагода» 10 ком.; Слика Љубе Ненадовића књижевника 40 комада, — да се раздаду на дар добрим ученицима приликом испита.

Г-ђа Петрија пок. Марка Максиминовића из Церовца за спомен своме умрлом сину Животи, поклонила је школи церовачкој једно звоно у вредности 18 дук. пец.

Г. Милутин Д. Николић, писар начелништва окр. чачанског поконио је чачанској нижој гимназији велику бојадисану и урамљену слику Св. Саве.

Г. Теофило Средници, шеф инжењера II секције за грађење железничке пруге између Ниша и Пирота поконио је школи белопаланачкој 40 дин.

Учитељи школе кушиљевско са општинским судом приредили су на Св. Саву забаву у корист оснивања фонда за помагање сиромашних ученика. Добротвори приложили су том приликом свега 106·59 динара.

Г. Живојин Јовичић, професор богословије, посетивши основну школу у Тополи, дао је 8 динара да се сиромашним ученицима набаве школске потребе.

Г. Михаило Терзибашић, трговац из Београда, посетивши нишку гимназију, дао је 60 динара да се за исте набаве школске потребе за сиромашне ученике,

Заузимањем наставника пожаревачке ниже гимназије основан је о св. Сави 1884. године фонд за потпомагање сиромашних ученика и ученица пожаревачке ниже гимназије. Тај фонд сада износи на 1370·90 динара.

Одбор крушевачког ђачког фонда приредио је на св. Саву ове године уз суделовање певачке друштине беседу у корист истог фонда. Прилога пало је 337·75 динара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS